

Syyntakeisuuden selvittäminen mielentilatutkimuksen avulla

Sari Lemponen

2021 Laurea

Laurea-ammattikorkeakoulu

Syyntakeisuuden selvittäminen mielentilatutkimuksen avulla

Sari Lemponen
Liiketalous
Oikeudellinen osaaminen
Opinnäytetyö
Kesäkuu, 2021

Sari Lemponen

Syyntakeisuuden selvittäminen mielentilatutkimuksen avulla

Vuosi

2021

Sivumäärä

59

Tiivistelmä

Rikosoikeudellinen rangaistusvastuu edellyttää tekijältä määrättyjen psyykkisen terveydentilan ja henkisen kypsyyden vähimmäisedellytysten täyttymistä. Edellytykset täyttävä tekijä on rikosoikeudellisesti syyntakeinen. Tuomioistuimella on itsenäinen päätösvalta syyntakeisuuden arvioimisessa. Ratkaisussa kiinnitetään huomio kysymykseen, onko rikoksen tekijä kyennyt tekohetkellä ymmärtämään tekonsa tosiasiallisen luonteen ja oikeudenvastaisuuden sekä säätelemään toimintaansa. Tuomioistuimen tulee ottaa kantaa tekijän tekohetken mukaiseen syyntakeisuuteen käytettävissä olevan prosessiaineiston perusteella. Tuomioistuimella on oikeus täydentää tietämystään psykiatrisissa kysymyksissä käyttämällä apunaan asiantuntijoiden lausuntoja. Tuomioistuin voi tarvittaessa määrätä rikosasian vastaajan mielentilan tutkittavaksi.

Mielentilatutkimuksen tavoitteena on tutkittavan syyntakeisuuden selvittäminen syytteenalaisen tai epäillyn teon tapahtumahetkellä. Tutkimuksessa selvitetään myös mahdollisen tutkittavan tahdosta riippumattoman psykiatrisen sairaalahoidon tai kehitysvammaisten erityishuollon tarvetta mielentilatutkimuksen jälkeen. Mielentilatutkimukseen perustuvassa tuomioistuimelle annettavassa lausunnossa esitetään selkeästi ja perustellen kaikki syyntakeisuuden kannalta merkittävä tieto, sillä lausunnoilla on usein suuri painoarvo tuomioistuimen syyntakeisuuden arvioinnissa. Lausunnossa arvioidaan, missä määrin tutkittava on kyennyt ymmärtämään teon todellista luonnetta ja oikeudenvastaisuutta ja missä määrin hän on tekohetkellä kyennyt säätelemään käyttäytymistään. Psyykkisen tilan ja älyllisten tekijöiden tulee olla syy-yhteydessä tekoon, jotta niillä on merkitystä tekijän syyntakeisuuteen. Tästä syystä yhteys tai sen puuttuminen perustellaan mielentilalausunnossa huolellisesti.

Olen tutkinut opinnäytetyössäni mielentilatutkimuksen osuutta tuomioistuimen syyntakeisuuden selvittämisessä oikeusdogmaattisen eli lainopillisen tutkimusmenetelmän avulla. Tuomioistuin ratkaisee syyntakeisuus kysymyksen itsenäisesti, eikä lääkärin tutkimus ja tutkimukseen perustuva lausunto sido tuomioistuinta. Käytännössä yksimielisistä lausunnoista poikkeaminen on melko harvinaista. Tuomioistuimen syyntakeisuusratkaisu ei edellytä syytteenalaisen teon johdosta tehtyä mielentilan tutkimista, jos tekijälle on toisen rikoksen johdosta aikaisemmin laadittu mielentilalausunto, tai syyntakeisuus voidaan selvittää muilla perusteilla. Mielentilatutkimusten määrät ovat laskeneet alle kolmannekseen 1980- ja 1990-lukujen taitteen lukemista. Voimakkain muutosvaihe tapahtui 1990-luvulla ja lasku jatkui pienin katkoksien 2010-luvulle saakka, jonka jälkeen tilanne on tasoittunut. Mielentilatutkimusmäärien laskun perusteena ovat syyntakeisuuskäytäntöjen sisältömuutokset ja henkikirjollisuuden väheneminen, sekä vähäisemmässä määrin myös oikeudenkäymiskaaren muutosten eriaikaiset yhteisvaikutukset.

Asiasanat: Rikosoikeus, syyntakeisuus, mielentilatutkimus

Sari Lemponen

Determining guilt through mental state research

Year

2021

Pages

59

Abstract

Criminal liability presupposes that the perpetrator meets certain minimum conditions of mental health and mental maturity. The qualifying factor is criminality at fault. The court has an independent decision-making power in assessing guilt. The decision draws attention to the question of whether the perpetrator was able to understand the actual nature and illegality of his or her act at the time of its commission and to regulate his or her actions. The court must take a position on the perpetrator's guilt at the time of the act on the basis of the available procedural material. The court has the right to supplement its knowledge in psychiatric matters with the help of expert opinions and if necessary, the court may order the defendant's state of mind to be examined.

The aim of the state of mind survey was to find out the guilt of the person under investigation at the time of the accused or suspected act. The study also examines the need for special involuntary psychiatric hospital care or special care for the mentally handicapped after a mental health examination. An opinion given to a court based on a state of mind test clearly and justifiably sets out all the information relevant to the guilt of the guilty, as the statements often play a major role in the assessment of the guilt by the court. The opinion assesses the extent to which the subject has been able to understand the true nature and illegality of the act and the extent to which he or she has been able to regulate his or her behaviour at the time of the act. Mental state and intellectual factors must be causally related to the act in order to be relevant to the perpetrator's guilt. For this reason, the connection or lack thereof is carefully justified in the state of mind statement.

The thesis studied the role of state of mind research in determining the guilt by a court using a forensic, or legal, method of research. The court decides the guilt issue independently, and the medical examination and examination-based opinion are not binding on the court. In practice, deviations from unanimous statements are quite rare. The court's decision on culpability does not require an examination of the state of mind as a result of the act of the accused, if the perpetrator has previously been issued a state of mind statement regarding another crime, or the culpability may be ascertained on other grounds. The number of state-of-the-art surveys has fallen to less than a third of the fold readings of the 1980s and 1990s. The strongest phase of change took place in the 1990s and the decline continued with small interruptions until the 2010s, after which the situation has leveled off. The decrease in the number of mental health surveys is based on changes in the content of culpable practices and a decrease in homicide, as well as, to a lesser extent, the temporary combined effects of changes in the legal process.

Keywords: Keywords: Criminal law, criminal responsibility, state of mind research

Sisällys

1	Johdanto.....	8
2	Opinnäytetyön tarkoitus.....	12
2.1	Aiheen valinta ja rajaus.....	12
2.2	Tutkimusmenetelmät.....	13
3	Rikoslain yleisen osan uudistaminen osana rikoslain kokonaisuudistusta.....	13
3.1	Vastuu opin säännösten uudistaminen.....	14
3.2	Rangaistuksen määräämistä koskevien säännösten uudistaminen.....	15
4	Rikoksen rakenne.....	16
4.1	Tunnusmerkistön mukaisuus.....	17
4.2	Oikeudenvastaisuus.....	18
4.3	Syällisyys.....	19
5	Rangaistus.....	20
5.1	Rangaistuksen määrääminen.....	21
5.2	Rangaistuksen mittaaminen.....	22
5.3	Rangaistuslajin valinta.....	24
6	Syyntakeisuus.....	25
6.1	Vastuukäraja ja syyntakeisuus.....	26
6.2	Syyntakeettomuus.....	27
6.3	Alentunut syyntakeisuus.....	27
6.4	Päihtymys ja syyntakeisuus.....	28
7	Syyntakeisuuden arvioiminen.....	29
7.1	Oikeuskäytäntöä.....	30
7.2	Mielentilatutkimus.....	32
7.3	Mielentilatutkimuksen oikeudellinen asema.....	33
8	Mielentilatutkimuslausunto.....	34
8.1	Mielentilatutkimuslausunnon rakenne.....	36
8.2	Tutkimustulosten esittäminen.....	37
8.3	Tutkittavan havainnointi.....	38
8.4	Lausunnon johtopäätökset.....	39
8.5	Syyntakeettoman hoidon tarpeen selvittäminen.....	41
9	Mielentilatutkimusten määrällinen kehitys.....	42
9.1	Tutkimusmäärät viime vuosina.....	43
9.2	Hoitoon määrättyjen lukumäärät.....	44
9.3	Mielentilatutkimusten vähenemisen syyt.....	45
10	Yhteenveto.....	45
11	Pohdintaa.....	51

Lähteet.....	56
Taulukot	59

Lakiluettelo

Hallintolaki (434/2003)

Kielilaki (423/2003)

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta (519/1977)

Laki nuorisorangaistuksista (1196/2004)

Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997)

Laki terveydenhuollon ammattihenkilöistä (559/1994)

Laki terveyden ja hyvinvoinnin laitoksesta (668/2008)

Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999)

Laki yhdyskuntapalvelusta (1055/1996)

Lastensuojelulaki (417/2007)

Mielenterveyslaki (1116/1990)

Oikeudenkäymiskaari (4/1734)

Pakkokeinolaki (806/2011)

Rikoslaki (39/1889)

Suomen perustuslaki (731/1999)

1 Johdanto

Rikoslain (39/1889, RL) kokonaisuudistus käynnistettiin keväällä 1972. Rikoslainsäädännön kokonaisvaltaisen uudistuksen syynä olivat rikoslainsäädännön vanhentuneisuus, hajautuneisuus, puutteellisuus ja virheellisyys. Rikoslainsäädännön epäkohtien korjaaminen katsottiin mahdolliseksi ainoastaan laajan kokonaisuudistuksen avulla. Viimeisten vuosikymmenien aikana RL:n kokonaisuudistustyö on edennyt rikoslain ja sen ulkopuolisen erityislainsäädännön osittaisuudistuksin. Vuoden 2004 alussa tuli voimaan RL:n yleisiä oppeja koskevien säännösten uudistus.¹ Yleisiä oppeja koskevan uudistuksen yhteydessä RL:in lisättiin rikosoikeuden yleisiä oppeja eli rikosoikeudellisen vastuun edellytyksiä, vastuuvapausperusteita sekä rikoksen yritystä ja osallisuutta koskevia säännöksiä. Samassa yhteydessä uudistettiin myös rangaistuksen määräämistä koskevia säännöksiä.²

Rikosoikeudessa voidaan erottaa rikoksen yleinen ja erityinen tunnusmerkistö. Rikoksen yleisellä tunnusmerkistöllä tarkoitetaan jokaiseen rikokseen kuuluvaa yleistä tunnusmerkistöä. Tunnusmerkistön perusaineosia ovat tunnusmerkistön mukaisuus, oikeudenvastaisuus ja syyllisyys.³ RL:n 3 luvun 1 §:n laillisuus- eli legaliteettiperiaate on keskeinen osa rikosoikeuden yleisiä oppeja ja arvoperustaa, sen mukaan rikokseen syylliseksi saa katsoa vain sellaisen teon perusteella, joka tekohetkellä on laissa nimenomaan säädetty rangaistavaksi.⁴ Tunnusmerkistön mukainen teko on pääsääntöisesti oikeudenvastainen.⁵ Poikkeuksellinen tilanne tai olosuhde voivat kuitenkin poistaa teon oikeudenvastaisuuden tai tekijän syyllisyyden. Keskeisiä oikeuttamisperusteita ovat hätävarjelu ja pakkotila.⁶

Rikosoikeudellisen vastuun edellytyksenä on tekijään kohdistetun moitearvostelun avulla selvittää tekijän toisintoimimismahdollisuutta.⁷ Syyllisyysperiaatteen mukaan, ainoastaan sellaista henkilöä voidaan moittia ja rangaista, joka olisi voinut toimia tilanteessa toisin kuin tosiasiaassa toimi.⁸ Syyllisyyden ainesosia ovat syyntakeisuus ja syyksiluettavuus. Tekijän tulee täyttää tietyt psyykkisen kypsyyden ja normaaliuden edellytykset, jotta moitearvostelun kohdistaminen häneen on perusteltua.⁹ Syyksiluettavuudessa on kysymys tekijän suhteesta tunnusmerkistön mukaiseen tekoon. Syyksiluettavuuden perusmuotoja ovat tahallisuus ja

---

¹ Koskinen, 2008, 90.

² HE 44/2002 vp, 1 ja 11.

³ Koskinen 2008, 162.

⁴ PeVL 31/2002 vp, 2.

⁵ Frände 2005, 148 ja 149.

⁶ Koskinen 2008, 167.

⁷ Koskinen 2008, 171

⁸ Frände 2005, 185.

⁹ Koskinen 2008, 171.

tuottamus. Syyntakeisuuden ja syyksiluettavuuden lisäksi teon moitittavuus voi vaikuttaa syyllisyyden asteeseen.¹⁰

Rangaistus on viranomaisen määräämä lakiin perustuva oikeudellinen seuraamus, johon tekijä voidaan tuomita lain rikkomisen seurauksena.¹¹ Rangaistuksen määrääminen muodostuu rangaistuslajin valinnasta ja rangaistuksen mittaamisesta.¹² Rangaistusta määrätessään tuomarin tulee kyetä määrittämään törkeydeltään vaihteleva rikos ja lajiltaan ja ankaruudeltaan vaihteleva rangaistus. Ratkaisun ohjeena käytettävää lainsäädäntöä täydennettiin vuonna 2004, jolloin kaikki rangaistuksen laatuun ja määrään vaikuttavat perusteet sijoitettiin RL:n 6 lukuun. Ylempien oikeusasteiden antamat ennakkopäätökset ja muutoksenhakukontrolli täydentävät lainsäädännön normiohjausta.¹³ RL:n 6 luvun 4 §:n yleisperiaatteen mukaan rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen sekä teon vaikuttimiin ja rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen. Lainsäätäjä on vahvistanut jokaiselle rikostyypille rangaistusarvon rangaistuslajin ja rangaistusasteikon avulla. Yksittäiset rikostyypit voidaan asettaa rangaistusarvon mukaiseen järjestykseen rangaistusasteikkojen ja niiden sisältämien rangaistuslajien perusteella.¹⁴

Rikosoikeudellinen rangaistusvastuu edellyttää tekijältä määrättyjen psyykkisen terveydentilan ja henkisen kypsyyden vähimmäisedellytysten täyttymistä. Edellytykset täyttävä tekijä on rikosoikeudellisesti syyntakeinen. Rikosoikeudellisen syyllisyysperiaatteen näkökulmasta ei ole oikeudenmukaista rangaista henkilöä, jolta nuoresta iästä, sairaudesta tai poikkeavuudesta johtuen, puuttuu kyky ymmärtää tekojensa todellinen ja oikeudellinen luonne sekä kyky säädellä käyttäytymistään. RL:n 3 luvun 4.1 §:n (515/2003) mukaan rangaistusvastuun edellytyksenä on, että tekijä on teon hetkellä täyttänyt viisitoista vuotta ja on syyntakeinen. Lain vahvistamaa ikärajaa nuoremmat tekijät ovat syyntakeettomia. Perusteena vastuuikärajan asettamiselle on rikosoikeudellisen vastuun edellyttämä tekijän henkinen kypsyys, jonka saavuttaminen edellyttää riittävää ikää. Vaikka alle viisitoistavuotias tekijä ei ole rikosoikeudellisessa vastuussa teostaan, lastensuojeluviranomaiset voivat puuttua rikoslain vastaisiin tekoihin syllistyneen nuoren elämään lastensuojelulain (417/2007) mukaisin menetelmin.¹⁵

RL:n 3 luvun 4.2 §:n mukaan tekijä on syyntakeeton, jos hän ei tekohetkellä kykene mielisairauden, syvän vajaamielisyyden taikka vakavan mielenterveyden tai tajunnan häiriön

---

¹⁰ Koskinen 2008, 172.

¹¹ Lappi-Seppälä 2008, 95.

¹² Frände 2005, 406 ja 407.

¹³ Lappi-Seppälä 2008, 134.

¹⁴ Frände 2005, 407.

¹⁵ HE 44/2002 vp, 46-48.

vuoksi ymmärtämään tekonsa tosiasiallista luonnetta tai oikeudenvastaisuutta taikka hänen kykynsä säädellä käyttäytymistään on sellaisesta syystä ratkaisevasti heikentynyt. Mielentilaan ja psyykkiseen häiriöön perustuvaa syyntakeettomuutta voidaan arvioida lääketieteellisen arviointimenetelmän tai syyllisyysarvosteluun liittyvien normatiivisten kriteerien pohjalta. Ratkaisussa kiinnitetään huomio kysymykseen, onko tekijä kyennyt tekohetkellä ymmärtämään tekonsa tosiasiallisen luonteen ja oikeudenvastaisuuden sekä säätelemään toimintaansa.¹⁶ Psyykinen terveys vaikuttaa tekijän kykyyn toimia toisin. Syyllisyysmoite poistuu, jos tekijän kyky toimia toisin on ratkaisevasti heikentynyt tai sitä ei ole lainkaan.¹⁷

Mielenterveyden lievemmat häiriöt, jotka eivät johda syyntakeettomuuteen voivat kuitenkin johtaa syyntakeisuuden alenemiseen. Alentunut syyntakeisuus on yksi rangaistusasteikon lieventämisperusteista. Muista lieventämisperusteista poiketen syyntakeisuuden aleneminen vaikuttaa ainoastaan vähimmäisrangaistuksen lieventämiseen. Kokonaisarvostelun perusteella alentuneesti syyntakeiselle voidaan kuitenkin tarvittaessa tuomita rikoksesta säädetty enimmäisrangaistus.¹⁸ RL:n 3 luvun 4.4 §:n mukaan päihtymystä tai muuta tilapäistä tajunnan häiriötä, johon tekijä on saattanut itsensä, ei oteta syyntakeisuusarviointissa huomioon, ellei siihen ole erityisen painavia syitä. Päihtymykseen liittyvässä syyntakeisuusarviossa erityisiä syitä edellytetään silloin, kun tekijä on tietoinen humaltumisen riskistä tai hänen olisi pitänyt olla tietoinen riskistä. Tekijän päihtymistila, jota ei voida tuottamuksellisena syyksi lukea tekijälle, voidaan ottaa huomioon syyntakeisuutta alentavana tai poistavana asiana normaalisääntöjen mukaan.¹⁹

Tuomioistuimella on itsenäinen päätösvalta syyntakeisuuden arvioimisessa.²⁰ Tuomioistuin voi määrätä rikosasian vastaajan mielentilan tutkittavaksi oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 37 §:ssä (732/2015, OK) ja mielenterveyslain (1116/1990, mielenterveysL) 3 ja 4 luvu:ssa säädetyn mukaisesti. Tuomioistuin voi määrätä rikosasian vastaajan mielentilatutkimukseen OK:n 17 luvun 37.1.1 §:n mukaan, kun tuomioistuin on oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (689/1997, ROL) 11 luvun 5 a §:n mukaisessa välituomiossaan todennut rikosasian vastaajan menetelleen syytteessä kuvatulla rangaistavaksi säädetyllä tavalla. Rikoksen tekijä voidaan määrätä mielentilatutkimukseen myös OK:n 17 luvun 37.1.2 §:n mukaan silloin, kun vastaajan mielentilan tutkiminen on perusteltua ja OK:n 17 luvun 37.1.3 §:n mukaan silloin, kun vastaaja suostuu mielentilatutkimukseen tai hän on vangittuna tai häntä syytetään rikoksesta, josta voi seurata ankarampi rangaistus kuin vuosi vankeutta. OK:n 17 luvun 37.2

---

¹⁶ HE 44/2002 vp, 48 ja 49.

¹⁷ Fände 2005, 186.

¹⁸ Lappi-Seppälä, 137.

¹⁹ HE 44/2002 vp, 67 ja 68.

²⁰ Frände 2005, 187.

§:n mukaan tuomioistuin voi syyttäjän taikka rikoksesta epäillyn tai tämän edunvalvojan esityksestä määrätä 1 momentin 2 ja 3 kohdassa säädetyin edellytyksin epäillyn mielentilan tutkittavaksi jo esitutinnan aikana tai ennen pääkäsittelyä, jos rikoksesta epäilty on tunnustanut syyllistyneensä rangaistavaksi säädettyyn tekoon tai jos mielentilatutkimuksen tarve on muutoin selvä.

Mielentilatutkimuksen tavoitteena on tutkittavan syyntakeisuuden selvittäminen syytteenalaisen tai epäillyn teon tapahtuma-aikana. Tutkimuksessa selvitetään myös mahdollisen tutkittavan tahdosta riippumattoman psykiatrisen sairaalahoidon tai kehitysvammaisten erityishuollon tarvetta mielentilatutkimuksen jälkeen. Psykiatrisen tutkimuksen ohella tutkittavalle suoritetaan somaattisen terveydentilan tutkimus sekä tarpeelliseksi arvioidut laboratorio-, kuvantamis- ym. tutkimukset. Mielentilatutkimukseen saa sisällyttää ainoastaan tutkimuksen tarkoituksen kannalta tarpeellisia tutkimuksia ja kokeita.²¹

Mielentilalausunnossa esitetään selkeästi ja perustellen kaikki syyntakeisuuden kannalta merkittävä tieto, sillä lausunnoilla on usein suuri painoarvo rikosoikeudenkäynneissä. Mielentilalausunnon tarkoituksena on arvioida ja kuvata tutkittavan psyykkistä ja sosiaalista toimintakykyä erityisesti rikoksen tekoaikana. Tutkittavasta ja hänen taustastaan pyritään esittämään asiat, joilla on merkitystä syyntakeisuuden ja hoitoon määräämisen edellytysten arvioinnissa. Lausunnossa tulee kuvata tutkittavan terveydentila ja psyykkiset oireet tutkimuksen aikana ja sen päättyessä. Tutkimuksen päättymishetken mukaisen tutkittavan psyykkisen terveydentilan kuvaaminen on erityisen tärkeää, kun esitetään tutkittavaa hoitoon määrättäväksi.²²

Mielentilalausunnossa tarkastellaan erityisesti mahdollisen mielisairauden ja teon välistä syy-yhteyttä lääketieteellisestä näkökulmasta. Lausunnossa arvioidaan, RL 3 luvun 4.2 §:ssä säädetyin mukaisesti, missä määrin tutkittava on kyennyt ymmärtämään teon todellista luonnetta ja oikeudenvastaisuutta ja missä määrin hän on tekohetkellä kyennyt säätämään käyttäytymistään eli miten tutkittava ymmärtää tekonsa seuraukset ja ymmärtääkö hän teon moraalista luonnetta. Käyttäytymisen säätelyn arvioinnissa esitetään arvio siitä, onko tutkittava kyennyt harkitsemaan tekoaan, olisiko hän kyennyt valitsemaan toisin tilanteessa, olisiko hän kyennyt pidättäytymään teostaan tai keskeyttämään tekonsa. Syyntakeisuutta arvioidaan erityisen tarkasti silloin, kun syyntakeisuusarvio ei ole yksiselitteinen. Tällöin lausunnon laatijan tulee kuvata ne seikat, mitkä puoltavat syyntakeisuutta, alentunutta

---

²¹ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 7 ja 9.

²² Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 11.

syntakeisuutta tai syntakeettomuutta sekä perustella omat johtopäätöksensä. Lausunnossa arvioidaan myös mahdollisen päihtymystilan osuutta tekoon.²³

Mielentilatutkimusten määrät ovat laskeneet alle kolmannekseen 1980- ja 1990-lukujen taitteen lukemista. Voimakkain muutosvaihe tapahtui 1990-luvulla ja lasku jatkui pienin katkoksia 2010-luvulle saakka, jonka jälkeen tilanne on tasoittunut.

Mielentilatutkimusmäärien laskun perusteena ovat syntakeisuuskäytäntöjen sisältömuutokset ja henkikirjallisuuden väheneminen, sekä vähäisemmässä määrin myös oikeudenkäymiskaaren muutosten eriaikaiset yhteisvaikutukset.²⁴

2 Opinnäytetyön tarkoitus

Opinnäytetyöni tavoitteena on selvittää rikoksen tekijän syntakeisuutta mielentilatutkimuksen avulla. Opinnäytetyön tarkoituksena on tutkia rikoksen tekijän syntakeisuuden selvittämiseen käytettäviä keinoja. Opinnäytetyössäni selvitän myös rikosoikeudellisen vastuun yleisiä edellytyksiä eli rikoksen tekijän rikosoikeudellisen vastuun edellytyksiä. Rikosoikeudellisen vastuun yleisiä edellytyksiä selvitin voimassa olevan lainsäädännön ja oikeuskirjallisuuden sekä rikosoikeuden yleisten oppien uudistusta käsittelevän hallituksen esityksen (HE 44/2002) avulla.

Opinnäytetyön tarkoituksena on tutkia lainsäädännön asettamia vaatimuksia rikoksen tekijän syntakeisuuden selvittämiseksi ja arvioimiseksi tuomioistuimissa. Tämän lisäksi selvitän opinnäytetyössäni perusteita rikoksen tekijän määräämiselle mielentilatutkimukseen. Tarkastelen työssäni myös mielentilatutkimuksen toteutukseen sisältyviä toimenpiteitä sekä selvitän mielentilatutkimuksen perusteella annetun asiantuntija lausunnon merkitystä rikoksen tekijän syntakeisuuden arvioimisessa. Lopuksi tarkastelen työssäni vielä mielentilatutkimusmäärien kehitystä sekä syitä kehitykselle.

2.1 Aiheen valinta ja rajaus

Valitsin opinnäytetyöni aiheeksi syntakeisuuden selvittämisen mielentilatutkimuksen avulla, koska se on mielenkiintoinen ja myös ajankohtainen aihe, viimeaikaisten tapahtumienkin vuoksi. Etenkin nuorten tekemät julkisuudessaakin esille nousseet julmat rikokset viime aikoina ovat herättäneet huolta ja keskustelua yhteiskunnassa. Etenkin Koskelassa vuoden 2020 lopulla tapahtunut teko, jossa nuoret surmasivat julmasti toverinsa, osoittaa suurta julmuutta ja välinpitämättömyyttä tekijöissä. Nuoret rikosentekijät määrättiin mielentilatutkimukseen.

---

²³ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 15 ja 16.

²⁴ Lappi-Seppälä ja Kolehmainen 2021, 113.

Rajasin opinnäytetyöni aiheen syyntakeisuuden selvittämiseen mielentilatutkimuksen avulla. Käsittelem aiheetta opinnäytetyössäni tästä lähtökohdasta. Työssäni tarkastelen myös mielentilatutkimusten lukumäärän kehitystä ja siihen johtaneita syitä. Opinnäytetyöni teoreettinen viitekehys käsittelee lainsäädännön asettamia edellytyksiä ja perusteita rikoksen tekijän rikosoikeudelliselle vastuulle ja erityisesti perusteita syyntakeisuudelle. Vuonna 2021 julkaistussa valtioneuvoston selvityksessä käsitellään mielentilatutkimusten vähenemisen syitä ja väkivaltarikollisten psykiatrista hoitoa laajemmin.

2.2 Tutkimusmenetelmät

Opinnäytetyöni on oikeusdogmaattinen eli lainopillinen tutkimus. Lainoppi eli oikeusdogmatiikka on oikeustieteen perinteinen ydinalue, joka tutkii voimassa olevaa oikeutta. Lainoppi on myös tulkintatiedettä, jonka tutkimuksen kohteena ovat oikeudelliset tekstit. Lainoppi tutkii oikeusnormien sisältöjä oikeusnormilauseiden muodossa.²⁵

Oikeusdogmatiikan eli lainopin perustana ovat voimassa olevat oikeuslähteet, joita se käyttää etusija- ja käyttöjärjestyssääntöjen mukaisessa järjestyksessä. Lainopin keskeisin tehtävä on selvittää voimassa olevan oikeuden sisältöä käsiteltävänä olevassa oikeusongelmassa. Lainoppi tutkii oikeusjärjestykseen kuuluvia sääntöjä ja erityisesti selvittää niiden sisältöä. Oikeusnormien sisällön selvittämistä kutsutaan tulkintemiseksi. Toinen lainopin keskeinen tehtävä on tutkimuskohteen systematisointi eli voimassa olevan oikeuden jäsentäminen. Lainopin pyrkimyksenä on luoda ja kehittää oikeudellista käsitejärjestelmää systematisoinnin avulla. Käsitejärjestelmä toimii perustana oikeuden tulkinalle. Systematisointi auttaa löytämään oikeusjärjestyksen sisältöön kuuluvat säännökset. Systematisointi auttaa myös oikeudellisten järjestelyjen ja niiden välisten keskinäisuuhteiden kokonaiskuvan hahmottamisessa.²⁶

3 Rikoslain yleisen osan uudistaminen osana rikoslain kokonaisuudistusta

Rikoslainsäädännön kokonaisuudistustyö käynnistyi keväällä 1972. Tehtävään asetettiin rikosoikeuskomitea valmistelemaan rikoslainsäädännön kokonaisvaltaista uudistusta. Toimeksiannon perusteena oli rikoslainsäädännön vanhentuneisuus, hajautuneisuus, virheellisyys ja puutteellisuus. Laajan kokonaisuudistuksen katsottiin olevan tarpeellinen epäkohtien korjaamiseksi. Kokonaisuudistushankkeen alussa kiinnitettiin erityishuomiota

---

²⁵ Hirvonen, 2011, 21 ja 36.

²⁶ Husa, Mutanen ja Pohjolainen 2008, 20 ja 21.

tarpeeseen arvioida eri rikoksia koskevaa sääntelyä yhtenäisesti. Uudistushankkeen perusajatuksena oli kokonaisvaltainen rangaistavuuden uudelleen arviointi.²⁷

Rikosoikeuskomitean periaatemietintö julkaistiin vuonna 1977. Kokonaisuudistustyö jatkui vuonna 1980, jolloin toimeenpantiin rikoslakiprojekti tavoitteenaan kokonaan uusi rikoslaki vuoteen 1984 mennessä. Kokonaisuudistuksen toimeksiantoa muutettiin vuonna 1983, jonka jälkeen rikoslakia alettiin uudistaa osavaiheittain.²⁸ Ennen rikoslain yleisen osan vastuuopin uudistamista eduskunnan käsiteltävänä on ollut kolme laajaa rikoslain osauudistusta. Rikoslain kokonaisuudistuksen 1. vaihetta käsiteltiin eduskunnassa vuonna 1990, 2. vaihetta vuonna 1994 sekä laajaa lainsäädäntökokonaisuutta vuonna 1998. Myös RL:n yleistä osaa on uudistettu vaiheittain. Rikosvastuun yleisiä edellytyksiä koskeva osauudistus tuli voimaan 1.1.2004, osauudistuksessa uudistettiin vastuu oppia käsittelevät RL:n 3, 4 ja 5 luvut.²⁹ Uudistuksen myötä aiemmin kirjallisuudessa ja oikeuskäytännössä konkretisoituneet asiat lisättiin lakitekstiin. Uudet säännökset johtivat muutoksiin arvioinneissa ja tulkinnoissa.³⁰

RL:n yleinen osa sisältää kaikkia rikoksia koskevia yhteisiä säännöksiä. Yleiseen osaan kuuluvat esimerkiksi rikoslain soveltamisen yleisperiaatteet, seuraamuksia, rikosoikeudellisen vastuun edellytyksiä ja vastuuvapausperusteita koskevat säännökset sekä säännökset rikoksen yrityksestä, osallisuudesta ja vanhentumisesta. Rikoslain yleinen osa käsittää luvut 1-10 ja yksittäisiä rikosnimikkeitä koskeva erityinen osa luvut 11-50. Rikoslain yleistä osaa on uudistettu osana rikoslain kokonaisuudistusta osittaisuudistuksin vuodesta 1976 lähtien.³¹

3.1 Vastuu opin säännösten uudistaminen

Vuonna 2002 hallitus antoi eduskunnalle esityksen lähes alkuperäisessä muodossa olleen, vastuuooppia käsittelevän, rikoslain 3 luvun uudistamisesta. Rikoslain 3 luvun vastuu opin sekä rikoslain 4 ja 5 luvun yritys- ja osallisuussäännökset kattavat yleisten oppien alaan kuuluvat keskeiset kysymykset. Hallituksen esityksessä todettiin, ettei rikoslain yleinen osa sisältänyt riittävästi vastuuopin peruskysymyksiä koskevia säännöksiä, eikä lainkäyttäjille suunnattuja normeja siitä, miten lakia soveltavien viranomaisten tulisi menetellä määrättyissä tilanteissa. Hallituksen esitys eduskunnalle sisälsi rikosoikeudellisen vastuun edellytyksiä, vastuuvapausperusteita, yritystä ja osallisuutta sekä rangaistuksen määräämistä sääntelevän lakiehdotuksen.³²

²⁷ Koskinen, 2008, 90.

²⁸ Frände, 2005, 15.

²⁹ LaVM 28/2002 vp, 4 ja 5.

³⁰ Frände, 2005, 15.

³¹ HE 44/2002 vp, 1 ja 7.

³² HE 44/2002 vp, 7.

Hallituksen antamassa esityksessä eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamisesta vuonna 2002 esitettiin, että rikoslakiin lisättäisiin rikosoikeuden yleisiä oppeja eli rikosoikeudellisen vastuun edellytyksiä, vastuuvapausperusteita sekä rikoksen yritystä ja osallisuutta koskevia säännöksiä. Esityksessä ehdotetut uudet säännökset perustuivat oikeuskäytännössä ja oikeuskirjallisuudessa vakiintuneisiin periaatteisiin. Lisäksi esityksessä ehdotettiin, että rikoslain säännöksiä rangaistuksen määräämisestä täydennettäisiin aiempaa yksityiskohtaisemmiksi, erityisesti rangaistuslajin valinnan osalta.³³

Vastuu opin keskeisenä tehtävänä on rajojen täsmentäminen rangaistavan ja rankaisematta jäävän toiminnan osalta. Lainsäädäntöteoreettiset syyt eivät asettaneet esteitä yleisten oppien kodifioinnille³⁴ ja kriminaalipoliittiset syyt suorastaan edellyttivät lainsäätäjiltä aiempaa pidemmälle vietyjä toimia. Yleisten oppien kodifioinnin tarve perustui erityisesti legaliteetti- eli laillisuusperiaatteen ja oikeusturvan vaatimuksiin, sillä ne edellyttivät perusteellista uudistusta. Lainsäädännön kodifioinnilla pyrittiin tukemaan tuomioistuimia päivittäisten ratkaisujen tekemisessä. Esitykseen sisältyi suuri joukko säännöksiä, joille ei ollut vastinetta rikoslaissa. Näitä olivat esimerkiksi yleinen syyksiluettavuus, määritelmät tahallisuudesta ja tuottamuksesta, ehdot laiminlyöntivastuulle, erehdytysäännökset sekä vastuun kohdentaminen oikeushenkilön rikoksessa. Uudistus merkitsi laajamittaista yleisten oppien kodifiointia. Vastuuopin kodifioinnin tavoitteena oli saavuttaa johdonmukaisesti toimiva, oikeusturvan vaatimukset täyttävä oikeudellinen sääntely, johon ei jäänyt oikeusturvaa vaarantavia aukkoja. Lisäksi uudistetun sääntelyn tuli olla joustava, jossa olisi tilaa tulevalle oikeuskehitykselle.³⁵

3.2 Rangaistuksen määräämistä koskevien säännösten uudistaminen

Rikoslain yleinen osa sisältää rangaistuksen määräämistä ohjaavia säännöksiä. Rangaistuksen määräämistä koskevat normit liittyvät läheisesti vastuuopin säännöksiin. Vastuuopin säännösten uudistamisella oli vaikutusta tapaan, jolla rangaistuksen määräämisestä säädetään uudessa rikoslaissa. Rangaistavan ja rankaisemattoman teon arvioinnissa käytetyt näkökohdat tulevat uudelleen harkittavaksi rangaistuksen mittaamisen yhteydessä. Rangaistuksen määräämistä koskevan lainsäädännön ja periaatteiden tehtävänä on määrittää rikosoikeudellisen vastuun suuruutta.³⁶

Rangaistuksen määräämistä käsittelevän rikoslain uudistuksen keskeisenä tavoitteena oli rangaistuksen määrään ja laatuun vaikuttavien periaatteiden ja perusteiden kokoaminen

³³ HE 44/2002 vp, 1.

³⁴ EUR-lex. Kodifiointi menettelyssä säädös ja siihen tehdyt muutokset yhdistetään uudeksi säädökseksi.

³⁵ HE 44/2002 vp, 7-8.

³⁶ HE 44/2002 vp, 10.

rikoslakiin johdonmukaiseksi kokonaisuudeksi. Säännöksiä kehittämällä haluttiin tuoda esille ratkaisua ohjaavat keskeiset periaatteet ja perusteet, jotka auttaisivat lainkäyttäjää rikoslain tavoitteiden kannalta perustellun ja johdonmukaisen näkökulman muodostamisessa myös niissä erityistilanteissa, joista ei ole laissa nimenomaista säännöstä. Rangaistuksen määräämistä koskevalla sääntöuudistuksella pyrittiin luomaan paremmat edellytykset yhdenmukaiselle rangaistuskäytännölle.³⁷

Rikoslain rangaistusjärjestelmä on läpi käynyt perusteellisen muutoksen. Rikoslain alkuperäisistä rangaistuslajeista on poistettu käytöstä esimerkiksi kuolemanrangaistus ja kuritushuonerangaistus, osaa rangaistuslajeista on uudistettu vuosien saatossa. Lisäksi alkuperäistä rangaistusvalikoimaa on täydennetty uusilla seuraamuksilla. Hallituksen esityksessä eduskunnalle vuonna 2002 todettiin sääntelyn hajanaisuuden vaikeuttavan seuraamusjärjestelmän kokonaiskuvan hahmottamista. Rangaistuksen määräämistä sääntelevän normiston puutteellisuuden ja epäsystemaattisuuden uskottiin luovan pohjaa käytäntöjen vaihteluille tuomioistuinten välillä. Rikoslain kokonaisuudistuksen yksi keskeinen tavoite oli seuraamusjärjestelmää sekä seuraamusten käyttöä sääntelevän normiston kokoaminen johdonmukaiseksi kokonaisuudeksi. Hallitus ehdotti esityksessään eduskunnalle rangaistuksen määräämistä koskevien säännösten kokoamista samaan rikoslain lukuun. Lukuun sisältyisi kaikki rangaistuksen määräämistä sääntelevät normit, mukaan lukien rangaistuksen mittaamista, asteikon vahvistamista, valintaa eri rangaistuslajien välillä sekä tuomitusta rangaistuksesta tehtäviä vähennyksiä koskevat säännökset. Eri seuraamuslajeja sääntelevät normit sijoitettaisiin omiin rikoslain lukuihin.³⁸

4 Rikoksen rakenne

Rikosoikeudessa voidaan erottaa rikoksen yleinen tunnusmerkistö ja eri rikoslajeja kuvaava erityinen tunnusmerkistö. Rikoksen yleisellä tunnusmerkistöllä tarkoitetaan jokaiseen rikokseen kuuluvaa yleistä tunnusmerkistöä, lähes samaa tarkoittaa rikoksen yleinen rakenne. Rikosoikeusdogmaattisen tutkimuksen keskeinen tehtävä on rikosoikeudellisen vastuun yleisten edellytysten jäsentäminen selkeäksi ja tarkoituksenmukaiseksi tunnusmerkistöksi. Tunnusmerkistön perusaineosia ovat tunnusmerkistön mukaisuus, oikeudenvastaisuus ja syyllisyys.³⁹

---

³⁷ HE 44/2002 vp, 11.

³⁸ HE 44/2002 vp, 7-8.

³⁹ Koskinen 2008, 162.

Rikoksen tunnusmerkistöön kuuluu myös teko, jonka ominaisuuksia muut tunnusmerkit kuvaavat. Yleisesti hyväksytyn rikoksen määritelmän mukaan rikos on tunnusmerkistön mukaan oikeudenvastainen, syyllisyyttä osoittava teko. Osana rikoslain kokonaisuudistusta oikeushenkilön rangaistusvastuu saatettiin voimaan vuonna 1995. Oikeushenkilön rangaistusvastuusta säännellään RL:n 9 luvussa, sen mukaan oikeushenkilö voidaan määrätyn edellytyksin tuomita rangaistukseen sen toiminnassa tehdystä rikoksesta.⁴⁰

4.1 Tunnusmerkistön mukaisuus

Rikosoikeudellisen vastuun keskeinen edellytys on tunnusmerkistön mukaisuus.

Rikosoikeudellisen vastuun yleisistä edellytyksistä säädetään RL:n 3 luvussa (515/2003). RL:n 3 luvun 1 §:n laillisuus- eli legaliteettiperiaatteen mukaan rikokseen syylliseksi saa katsoa vain sellaisen teon perusteella, joka tekohetkellä on laissa nimenomaan säädetty rangaistavaksi.⁴¹ Rikosoikeudellisesta laillisuusperiaatteesta säädetään lisäksi Suomen perustuslaissa (731/1999, PL), johon säännös lisättiin 1.3.2000, kun uusi Suomen perustuslaki tuli voimaan. Yleisten oppien uudistuksen yhteydessä laillisuusperiaate lisättiin myös RL:n 3.1 §:ään. Laillisuusperiaatteen sisällyttämistä RL:kiin pidetään perusteltuna, koska se on keskeinen osa rikosoikeuden yleisiä oppeja ja arvoperustaa.⁴² Laillisuusperiaate pätee vain sellaisissa tilanteissa, joissa toimitaan syytetyn vahingoksi.⁴³ Laillisuusperiaate edellyttää, että rangaistavan teon muodot ovat tyhjentävästi lueteltu rikosten yksittäisissä tunnusmerkistöissä. Rangaistussäännöksen ajallisesta soveltuvuudesta, jonka mukaan rikokseen sovelletaan sitä lakia, joka oli voimassa, kun rikos tehtiin, säädetään 3 luvun 2 §:ssä. RL:n 3 luvun 3 §:ssä säädetään laiminlyönnin rangaistavuudesta silloin, kun rikoksen tunnusmerkistössä niin nimenomaan määrätään.⁴⁴

Rikoslakiin sisältyvät erityiset rikostunnusmerkistöt eroavat toisistaan monessa suhteessa. Eroavuuksia tunnusmerkistöjen välillä on esimerkiksi tunnusmerkistön ja rangaistusuhan välisessä teknisessä yhteydessä. Rikoksen tunnusmerkistöt ovat myös ulottuvuudeltaan erilaisia. Lähtökohtana voi olla esimerkiksi paikallisesti ja ajallisesti keskitetty yksittäinen teko tai tekojen sarja. Joskus tunnusmerkistön kuvaus voi olla ajallisesti ja paikallisesti laajaulotteisempi ja pidempään jatkuva. Rikoksen tekijöinä pidettävien henkilöiden piiriä ei ole yleensä tunnusmerkistössä rajoitettu. Joidenkin rikosten tunnusmerkistössä on kuitenkin määritelty, ketkä voivat olla rikoksen tekijöitä, esimerkiksi virka- tai sotilasrikoksissa muuta kuin tunnusmerkistön määrittämässä asemassa olevaa ei voida rangaista rikoksen tekijänä.⁴⁵

⁴⁰ Koskinen 2008, 160-161.

⁴¹ Koskinen 2008, 162.

⁴² PeVL 31/2002 vp, 2.

⁴³ Frände 2005, 31 ja 32.

⁴⁴ Koskinen 2008, 162.

⁴⁵ Koskinen 2008, 163.

Rikostunnusmerkistössä mainitaan usein myös rikoksen kohde. Rikoksen kohteella voidaan tarkoittaa esimerkiksi henkirikoksen kohteena olevaa toista ihmistä tai yleistä intressiä, jota teko tyypillisesti loukkaa ja jonka suojelemiseksi rikos on kriminalisoitu. Tekotapa on tunnusmerkistössä kuvattu yleisluonteisesti tai yksityiskohtaisesti. Henkeen ja terveyteen kohdistuvissa RL:n 21 luvun sääntelemissä rikoksissa tietyn seurauksen aiheuttaminen on kriminalisoitu. Joissakin tunnusmerkistöissä esimerkiksi ryöstöä sääntelevässä RL:n 31 luvun 1 §:ssä rikollinen toiminta on kuvattu varsin seikkaperäisesti.⁴⁶

4.2 Oikeudenvastaisuus

Pääsääntöisesti tunnusmerkistön mukainen teko on oikeudenvastainen. Tekoon voi liittyä joitain yleisiä poikkeussääntöjä, jolloin teko ei ole oikeusjärjestyksen vastainen. Tällaista yleisen poikkeussäännön edellyttämää perustetta kutsutaan oikeuttamisperusteeksi tai toiminnan tekemisen sallitukseksi perusteeksi.⁴⁷ Rikosoikeudellisesti merkityksellinen ja oikeudenvastainen teko kytkeytyy yksittäisiin rikostunnusmerkistöihin. Eri tunnusmerkistöt määrittelevät ne vääryystyytit, joista voidaan rangaista. Vastuuvapausperusteita sääntelevät normit otettiin RL:n 4 lukuun yleisten oppien uudistamisen yhteydessä. Kysymyksessä on oikeudenvastaisuuden ja syyllisyyden poistavista perusteista. Poikkeuksellinen tilanne tai olosuhde voi poistaa teon oikeudenvastaisuuden tai tekijän syyllisyyden. Hätävarjelu ja pakkotila ovat keskeisiä oikeuttamisperusteita.⁴⁸

RL:n 4 luvun 4 §:ssä säädetään hätävarjelusta. RL:n 4 luvun 4.1 §:n mukaan aloitetun tai välittömästi uhkaavan oikeudettoman hyökkäyksen torjumiseksi tarpeellinen puolustusteko on hätävarjeluna sallittu, jollei teko ilmeisesti ylitä sitä, mitä on pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavana, kun otetaan huomioon hyökkäyksen laatu ja voimakkuus, puolustautujan ja hyökkääjän henkilö sekä muut olosuhteet. RL:n 4 luvun 4.2 § sääntelee tilanteita, joissa puolustuksessa on ylitetty hätävarjelu rajat, tällöin tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa, jos olosuhteet olivat sellaiset, ettei tekijältä kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon hyökkäyksen vaarallisuus ja yllätyksellisyys sekä tilanne muutenkin. Säännöksen sanamuotoa muutettiin aiempaa väljemmäksi yleisten oppien uudistuksen yhteydessä, eikä hätävarjelua enää rajattu vain tietyissä tilanteissa tapahtuvaa suojautumista koskevaksi.⁴⁹ Hätävarjelu oikeuttaa yksityishenkilöä puolustautumaan voimakeinoin hyökkäystä vastaan, jos hyökkäys kohdistuu oikeudellisesti suojeltuun intressiin. Järjestäytyneen yhteiskunnan tulee asettaa lailliselle hätävarjeluteolle tiukat ehdot.⁵⁰ Hätävarjelulle asetetut ehdot eliminoivat perusteettomat

⁴⁶ Koskinen 2008, 163.

⁴⁷ Frände 2005, 148 ja 149.

⁴⁸ Koskinen 2008, 167.

⁴⁹ Koskinen 2008, 167

⁵⁰ Frände 2005, 150.

vetoamiset oikeuttamisperusteeseen. Lain mukaan hätävarjelu tulee olla tarpeellista ja kokonaisuus arvioiden puolustettavaa.⁵¹

Pakkotilasta säädetään RL:n 4 luvun 5 §:ssä, sen mukaan muun kuin edellä 4 §:ssä tarkoitetun, oikeudellisesti suojattua etua uhkaavan välittömän ja pakottavan vaaran torjumiseksi tarpeellinen teko on pakkotilatekona sallittu, jos teko on kokonaisuutena arvioiden puolustettava, kun otetaan huomioon pelastettavan edun ja teolla aiheutetun vahingon ja haitan laatu ja suuruus, vaaran alkuperä sekä muut olosuhteet. Pakkotilassa ja hätävarjelussa on pohjimmiltaan kyse samasta asiasta. Pakkotilassa, jokin arvo uhrataan toisen arvon pelastamiseksi. Hätävarjelussa hyökkääjän terveys tai äärimmäisissä tilanteissa henki uhrataan puolustautujan tai muun henkilön intressin vuoksi. Lainsäädännön mukaan pakkotila koskee muita kuin hätävarjelusäännöksen tarkoittamia tilanteita.⁵² Pakkotilan sääntelyssäkin teolle asetetaan tarpeellisuuden ja puolustettavuuden vaatimus. Puolustettavuusarvion mukaan pakkotilateon aiheuttaman vahingon tulisi olla huomattavasti vähäisempi kuin sen avulla vältetty vahinko olisi toteutuessaan ollut. Muita oikeuttamisperusteita ovat esimerkiksi pakkokeinolain (806/2011, PKL) 1 luvun 1 §:n sääntelemä jokamiehen kiinniotto-oikeus ja PKL:n 1 luvun 2a §:n sääntelemä itseapu.⁵³

4.3 Syllisyys

Tunnusmerkistön mukainen teko on pääsääntöisesti kielletty, jos käsillä oleva oikeuttamisperuste ei tee toiminnasta sallittua. Yhteiskunta osoittaa teon paheksuntaa rangaistuksella ja oikeudenvastaisesti toiminutta tekijää tulee rangaista. Tekijää moititaan teostaan, kun moite on oikeutettu, tekijä on syyllinen. Tähänkin sääntöön löytyy poikkeuksia. Oikeusjärjestys määrää tietyissä tilanteissa rangaistuksen poistumisesta, vaikka tekijä on syyllistynyt oikeudenvastaiseen tekoon. Suomen PL:n 1 § turvaa ihmisarvon loukkaamattomuuden. Rankaiseminen teosta, josta henkilöä ei voida moittaa, olisi ihmisarvon kieltämistä. Syyllisyyden poissulkevia anteeksiantoperusteita ovat vastuun puuttuminen, syynäteettomuus, hätävarjeluun liioittelu ja voimakeinojen käytön liioittelu, anteeksiannettava pakkotilateko ja kieltoerhdys sekä esimiehen käsky.⁵⁴

Syyllisyysperiaate on yksi rikosoikeuden keskeisiä lähtökohtia. Rikosoikeudellisen vastuun edellytyksenä on tekijään kohdistetun moitearvostelun avulla selvittää tekijän toisintoimimismahdollisuutta.⁵⁵ Syyllisyysperiaatteen mukaan, ainoastaan sellaista henkilöä

---

⁵¹ Koskinen 2008, 167 ja 168.

⁵² Frände 2005, 170.

⁵³ Koskinen 2008, 168 ja 169.

⁵⁴ Frände 182 ja 183.

⁵⁵ Koskinen 2008, 171

voidaan moittia ja rangaista, joka olisi voinut toimia tilanteessa toisin kuin tosiasiasa toimi.⁵⁶ Syyllisyyden ainesosia ovat syyntakeisuus ja syyksiluettavuus. Tekijän tulee täyttää tietyt psyykkisen kypsyyden ja normaaliuden edellytykset, jotta moitearvostelun kohdistaminen häneen on perusteltua.⁵⁷

Syyksiluettavuudessa on kysymys tekijän suhteesta tunnusmerkistön mukaiseen tekoon. Syyksiluettavuuden perusmuotoja ovat tahallisuus ja tuottamus. Syyksiluettavuudesta säädetään RL:n 3 luvun 5 §:ssä ja sen mukaan rangaistusvastuun edellytyksenä on tahallisuus tai tuottamus. Tahallisuudesta säädetään 3 luvun 6 §:ssä, sen mukaan tekijä on aiheuttanut tunnusmerkistön mukaisen seurauksen tahallaan, jos hän on tarkoittanut aiheuttaa seurauksen taikka pitänyt seurauksen aiheutumista varmana tai varsin todennäköisenä. Seuraus on aiheutettu tahallaan myös silloin, jos tekijä on pitänyt sitä tarkoittamaansa seuraukseen varmasti liittyvänä. Tuottamuksesta säädetään RL:n 3 luvun 7 §:ssä, sen mukaan tekijän menettely on huolimaton, jos hän rikkoo olosuhteiden edellyttämää ja häneltä vaadittavaa huolellisuusvelvollisuutta, vaikka hän olisi kyennyt sitä noudattamaan. Syyntakeisuuden ja syyksiluettavuuden lisäksi teon moitittavuus voi vaikuttaa syyllisyyden asteeseen.⁵⁸

5 Rangaistus

Seuraamusten kannalta merkittävimmistä säännöistä säädetään RL:ssa. Seuraamuksia koskevaa sääntelyä on myös muualla lainsäädännössä, tärkeimpinä laki nuorisorangaistuksista (1196/2004, NRL) sekä laki yhdyskuntapalvelusta (1055/1996, YPL). Lähtökohtana rangaistuksen tai muun seuraamuksen määräämiselle on rikosteko, eikä rangaistuksen tuomitsemiselle ole estäviä perusteita. Rangaistuksen tai rikoksen muun seurauksen tuomitsee yleinen tuomioistuin. Rangaistusmääräysmenettelyn kautta viralliselle syyttäjälle on annettu tiettyä tuomiovaltaa ja poliisilla on oikeus rikesakkomääräyksen antamiselle, jokaisella on kuitenkin oikeus asian käsittelyyn tuomioistuimessa.⁵⁹

Rangaistus on viranomaisen määräämä lakiin perustuva oikeudellinen seuraamus, johon tekijä voidaan tuomita lain rikkomisen seurauksena. Rikoslakiin perustuvan rangaistuksen lisäksi tekijälle voidaan määrätä muihin lakeihin perustuvia tai muita epävirallisia seuraamuksia. Menettämisseuraamukset, vahingonkorvaukset ja rikosprosessuaaliset pakkokeinot ovat muita

---

⁵⁶ Frände 2005, 185.

⁵⁷ Koskinen 2008, 171.

⁵⁸ Koskinen 2008, 172.

⁵⁹ Frände 2005, 352 ja 353.

oikeudellisia seuraamuksia, joita tekijälle voidaan määrätä RL:n määräämän rangaistuksen lisäksi.⁶⁰

Muiden oikeudellisten seuraamusten käytöllä tavoitellaan eri asioita kuin rikosoikeudellisella rangaistuksella. Turvaamistoimenpiteiden määräämisen tavoitteena on uusien rikosten estäminen, vahingonkorvausten määräämisen tarkoituksena on aiheutetun vahinkojen korvaaminen ja pakkokeinojen käytöllä pyritään edistämään rikosten selvittämistä sekä turvaamaan oikeudenkäyntiä. Teosta voi aiheutua oikeudellisten seuraamusten lisäksi myös muita epävirallisia seuraamuksia. Työ- tai koulutuspaikan menetys, ansion menetykset, rikoksen aiheuttama tekijään kohdistuva paheksunta ja muut tekijän yksityiselämää kohtaavat vaikeudet, voivat olla tekijän näkökulmasta merkitykseltään jopa virallisseuraamuksia suurempia.⁶¹

5.1 Rangaistuksen määrääminen

Rangaistuksen määräämisestä säädetään RL:n 6 luvussa. RL:n 6 luvun 3.1 §:n mukaan rangaistusta määrättäessä on otettava huomioon kaikki lain mukaan rangaistuksen määrään ja lajiin vaikuttavat perusteet sekä rangaistuskäytännön yhtenäisyys. Rangaistuksen määrääminen muodostuu rangaistuslajin valinnasta ja rangaistuksen mittaamisesta. Toimenpiteitä on vaikea erottaa toisistaan käytännön tuomioistuinyössä. Rangaistuksen määräämisessä on kysymys kokonaisprosessista, jossa merkittävässä asemassa ovat tuomarin aikaisemmat kokemukset.⁶² Rangaistusta määrätessään tuomarin tulee kyetä määrittämään törkeydeltään vaihteleva rikos ja lajiltaan ja ankaruudeltaan vaihteleva rangaistus. Ratkaisun ohjeena käytettävää lainsäädäntöä täydennettiin vuonna 2004, jolloin kaikki rangaistuksen laatuun ja määrään vaikuttavat perusteet sijoitettiin RL:n 6 lukuun. Ylempien oikeusasteiden antamat ennakkopäätökset ja muutoksenhakukontrolli täydentävät lainsäädännön normiohjausta.⁶³

Mittaamisnormit toimivat perusohjeina rangaistuksen harkinnalle. Ne eivät kuitenkaan yksin riitä konkreettisen rangaistustason löytämisessä, vaan lähtökohdat ja konkreettiset kiintopisteet rangaistuksen mittaamiselle etsitään aikaisemmasta oikeuskäytännöstä. Normaali rangaistusajattelun mukaan tuomioistuimen tulee pitäytyä rangaistuskäytännön vakiinnuttamilla linjoilla, josta poikkeaminen on oikeutettua vain tapaukseen liittyvän erityispiirteen vuoksi. Normaali rangaistusajattelu toteuttaa yhtä rangaistuksen määräämisen ja oikeusjärjestyksen johtavaa yhdenvertaisuuden periaatetta. Tuomioistuimen tulee verrata tuomittavana olevaa tapausta rikoksen tavanomaisiin ilmenemismuotoihin ja tuomittava

---

⁶⁰ Lappi-Seppälä 2008, 95.

⁶¹ Lappi-Seppälä 2008, 96.

⁶² Frände 2005, 406 ja 407.

⁶³ Lappi-Seppälä 2008, 134.

teosta aiemman rangaistuskäytännön mukainen rangaistus tai poikettava keskimääräistä rikosta törkeämpään tai lievempään suuntaan vain, jos se on perusteltua. Aikaisemman käytännön lisäksi tarvitaan perusteita sille, miten tapausten samanlaisuus ja erilaisuus ratkaistaan sekä sille, miten rikosten moitittavuutta voidaan verrata toisiinsa. Lain sisältämät yleiset mittaamisperiaatteet ja -perusteet toimivat ohjeina näissä tilanteissa.⁶⁴

Päätös rangaistuksen määräämisestä muodostuu useista osaratkaisuksista. Asteikkoa vahvistettaessa rangaistuksen mittaaminen tapahtuu rangaistukseen sovellettavan rangaistusasteikon asettamissa rajoissa. Rangaistusasteikosta voidaan poiketa lieventävästi vain RL:n 6 luvun 8 §:n rangaistusasteikon lieventämisperusteen täyttyessä. Asteikkoa voidaan korottaa vain, jos tekijä määrätään useammasta rikoksesta RL:n 7 luvun mukaiseen yhteiseen vankeusrangaistukseen. Asteikon vahvistamisen ohella rangaistuksen mittaaminen ja lajivalinta vaikuttavat päätökseen rangaistuksen määräämisestä. Rangaistuksen mittaamisen ja rangaistuslajivalinnan yhteydessä päätetään rangaistuksen ankaruudesta.⁶⁵

5.2 Rangaistuksen mittaaminen

Rangaistuksen mittaamisen perusteista säädetään RL:n 6 luvun 4-8 §:ssä (515/2003). RL:n 6 luvun 4 §:n yleisperiaatteen mukaan rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttamiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen. RL:n 6 luvun 5 §:ssä (564/2015) säädetään rangaistuksen koventamisperusteista ja rangaistuksen lieventämisperusteista säädetään puolestaan RL:n 6 luvun 6 §:ssä. Muita RL:n 6 luvun sääntelemiä rangaistuksen mittaamiseen vaikuttavia säännöksiä ovat 7 §:ssä säädetyt kohtuullistamisperusteet sekä 8 §:n rangaistuksen lieventämisperusteet ja 8 a §:n (673/2014) tunnustukseen perustuvat lieventämisperusteet.

Lainsäätäjä on vahvistanut jokaiselle rikostyypille rangaistusarvon rangaistuslajin ja rangaistusasteikon avulla. Yksittäiset rikostyypit voidaan asettaa rangaistusarvon mukaiseen järjestykseen rangaistusasteikkojen ja niiden sisältämien rangaistuslajien perusteella. Alimpana asteikolla ovat rikostyypit, joista on säädetty sakkorangaistus ja ylimpänä puolestaan rikostyypit, joista on säädetty elinkautinen vankeusrangaistus. Yhdyskuntapalveluun tai nuorisorangaistukseen kuuluvaa soveltuvuusulottuvuutta ei voida suoraan kytkeä rangaistusarvoon, tästä johtuen rangaistusarvoltaan samanlaisesta rikoksesta

⁶⁴ Lappi-Seppälä 2008, 134-135.

⁶⁵ Lappi-Seppälä 2008, 135.

voi seurata erilainen rangaistus. Tuomari vahvistaa rikoksen konkreettisen rangaistusarvon abstraktisen rangaistusarvon puitteissa sekä mittaa rangaistusarvon mukaisen rangaistuksen.⁶⁶

Rangaistukseen sovellettava rangaistusasteikko ilmenee rangaistuskohtaisesta rikossäännöksestä. Tavallisimpien rikosten yhteydessä käytetään pääsääntöisesti kolmiportaista törkeysluokitusta. Lievimmistä teoista, kuten näpistys tai lievä pahoinpitely, rangaistukseksi yleensä säädetään sakkoa tai enintään 6 kuukautta vankeutta. Perusmuotoisista teoista, kuten varkaus tai pahoinpitely, rangaistukseksi säädetään yleensä sakkoa tai enintään 1-2 vuotta vankeutta. Törkeistä teoista rangaistukseksi säädetään tyypillisesti vähintään 4 kuukautta tai enintään 4 vuotta vankeutta. Törkeimpien rikosten varalle on säädetty ankarampia rangaistusasteikkoja, kuten taposta tuomittaessa 8-12vuotta vankeutta ja murhasta elinkautinen vankeusrangaistus.⁶⁷

Rangaistusasteikon lieventämisperusteista säädetään RL:n 6 luvun 8 §:ssä (515/2003). Rikossäännöksen mukaista asteikkoa voidaan muuttaa tekoon soveltuvan lieventämisperusteen vuoksi. Nuoruus eli rikoksen tekeminen alle 18-vuotiaana on ensimmäinen peruste asteikon lieventämiselle. Toinen lieventämisperuste on rikoksen jääminen yritykseksi. Avunanto tai muita selvästi vähäisempi osallisuus rikokseen on kolmas lieventämiseen johtava peruste. Neljäntenä perusteena on tilanne, jossa vastuuvapausperusteiden soveltuvuus rikokseen tulee arvioitavaksi, mutta rangaistavuuden raja ylittyy niukasti. Alentunut syyntakeisuus mainitaan myös lieventämisperusteiden joukossa. Lieventämisperuste alentaa neljänneksen enimmäisrangaistuksesta ja oikeuttaa tuomitsemaan rangaistuslajin mukaiseen minimirangaistukseen.⁶⁸

Rangaistusasteikkoa joudutaan vastaavasti korottamaan, jos tekijä tuomitaan useammasta rikoksesta samalla kertaa. Rikosten moninaisuus aiheuttaa haasteita rikosoikeudellista vastuuta ja seuraamuskäytäntöä koskevalle lainsäädännölle. Vuonna 1992 omaksuttiin Suomessa käytäntö, jonka mukaan samalla kertaa tuomitavista rikoksista määrätään yhteinen rangaistus. Yleisten säännösten lisäksi yhteisen rangaistuksen määräämisessä noudatetaan RL:n 7 luvussa (697/1991) säädettyjä perusteita. Koventamisperusteista käytetyin on tekijän aikaisempi rikollisuus ja tuomiot. Rikoksen uusimisesta koventamisperusteena säädetään RL:n 6 luvun 5.1.1 §:ssä (564/2015), sen mukaan rikoksen koventamisperusteena on tekijän aikaisempi rikollisuus, jos sen ja uuden rikoksen suhde rikosten samankaltaisuuden johdosta tai muuten osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä.⁶⁹

---

⁶⁶ Frände 2005, 407.

⁶⁷ Lappi-Seppälä 2008, 136.

⁶⁸ Lappi-Seppälä 2008, 136 ja 137.

⁶⁹ Lappi-Seppälä 2008, 137.

5.3 Rangaistuslajin valinta

RL:n 6 luvun 1 §:ssä (515/2003) säädetään rangaistuslajien yleisistä säännöksistä. RL:n 6 luvun 1.1 §:n (329/2011) mukaan yleisiä rangaistuslajeja ovat rikesakko, sakko, ehdollinen vankeus, yhdyskuntapalvelu, valvontarangaistus ja ehdoton vankeus. RL:n 6 luvun 1.2 §:n (800/2017) mukaan erityinen rangaistus alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta on nuorisorangaistus. Erityinen rangaistus vakavan rikoksen uusineelle on RL:n 2 c luvun (780/2005) 11 §:n (800/2017) nojalla tuomittava yhdistelmä rangaistus. RL:n 6 luvun 1.3 §:n (515/2003) mukaan erityisiä rangaistuksia virkamiehiä varten ovat varoitus ja viraltapano. RL:n 6 luvun 1.5 §:n mukaan oikeushenkilölle voidaan tuomita yhteisösakkoa siten kuin RL:n 9 luvussa oikeushenkilön rangaistusvastuusta säädetään.

Rangaistuslajin valinnasta säädetään RL:n 6 luvun 9-12 §:ssä. Rangaistuslajin valintaan ja rangaistuksen mittaamiseen vaikuttavien yleisten sääntöjen ja periaatteiden lisäksi lainsäädännöstä löytyy erilliset lajivalintanormit ohjeeksi rangaistuslajin käytölle. Rangaistusta määrätessään lainkäyttäjät joutuu tekemään valinnan eri rangaistuslajien välillä. Rangaistuslajit ovat ankaruudeltaan toisistaan poikkeavia, joten rangaistuslajin valinnassa päätetään usein myös rangaistuksen ankaruudesta.⁷⁰ RL:n 6 luvun 3.3 §:n mukaan rangaistuksen lajista päätettäessä noudatetaan rangaistuksen mittaamisessa vaikuttavien perusteiden ohella, mitä 9-12 §:ssä säädetään. Tuomioistuimen tehtävänä on tehdä valinta sakko- ja vankeusrangaistuksen välillä. Oikeuskäytännön yhtenäisyydellä on ratkaiseva merkitys rangaistuslajin valintaan. Tekijän aikaisempi rikollisuus voi johtaa siihen, että rangaistusasteikon mukaisen sakon sijaan rangaistukseksi määrätään vankeutta. Enintään kahden vuoden vankeusrangaistus voidaan määrätä ehdollisena. Tästä johtuen valinta ehdollisen ja ehdottoman rangaistuksen välillä aloitetaan rangaistuksen mittaamisella. Rangaistuslajin valintaa tehdessä tarvitaan kokonaisharkintaa, sillä ehdottomuus voi vaikuttaa rangaistuksen pituuteen takautuvasti. Rangaistuslajin valinta ja rangaistuksen mittaaminen tehdään ennen yhdyskuntapalveluun määräämistä, sillä enintään kahdeksan kuukauden ehdottoman vankeusrangaistuksen sijaan voidaan määrätä yhdyskuntapalvelua.⁷¹

RL:n 6 luvun 9 §:ssä säädetään ehdollisen ja ehdottoman vankeusrangaistuksen valintaan vaikuttavista perusteista. Ehdollisen rangaistuksen oheisseuraamuksista säädetään RL:n 6 luvun 10 §:ssä (272/2019). Nuorisorangaistukseen määräämisen edellytyksistä säädetään RL:n 6 luvun 10 a §:ssä (401/2015). RL:n 6 luvun 11 §:ssä (401/2015) säädetään puolestaan edellytyksistä yhdyskuntapalveluun määräämiselle. Valvontarangaistuksen ehdoista säädetään

⁷⁰ Lappi-Seppälä 2008, 135.

⁷¹ Frände 2005, 410 ja 411.

RL:n 6 luvun 11 a §:ssä (329/2011). RL:n 6 luvun 12 §:ssä (515/2003) säädetään edellytyksistä, joiden perusteella tuomioistuin voi jättää tekijän tuomitsematta rikokseen.

6 Syyntakeisuus

Rikosoikeudellinen rangaistusvastuu edellyttää tekijältä määrättyjen psyykkisen terveydentilan ja henkisen kypsyyden vähimmäisedellytysten täyttymistä. Edellytykset täyttävä tekijä on rikosoikeudellisesti syyntakeinen. Oikeuskirjallisuudessa esitetyn syyntakeisuuden positiivisen määritelmän mukaan rikosentekijät ovat lähtökohtaisesti syyntakeisia ja syyntakeettomuus on poikkeuksellinen tila. Lainsäädännössä asiaa lähestytään negatiivisen määritelmän kautta. Lainsäädännössä ei kuvata edellytyksiä syyntakeisuudelle, vaan vahvistetaan perusteet syyntakeisuuden puuttumiselle. Antamalla kriteerit syyntakeettomuudelle, vahvistetaan samalla edellytykset syyntakeisuudelle.⁷²

Syyntakeettomien vastuuvapautta voidaan puolustaa oikeudenmukaisuus- ja tarkoituksenmukaisuussyistä. Rikosoikeudellisen syyllisyysperiaatteen näkökulmasta ei ole oikeudenmukaista rangaista henkilöä, jolta nuoresta iästä, sairaudesta tai poikkeavuudesta johtuen, puuttuu kyky ymmärtää tekojensa todellinen ja oikeudellinen luonne sekä kyky säädellä käyttäytymistään. Syyllisyysperustelun mukaan syyntakeettoman rankaisemiselle ei ole moraalisia perusteita. Rangaistuksen vaikutuksia koskevan perustelutavan mukaan syyntakeettomuuteen johtava ominaisuus, on myös este rangaistuksen motivoivan vaikutuksen syntymiselle. Preventioperustelun mukaan syyntakeettoman rankaiseminen on hyödytöntä ja tarkoituksetonta.⁷³

Kriminaalipoliittisen ajattelutavan ohella, eri perustelutapojen merkitykseen vaikuttaa se, perustuuko syyntakeettomuus ikään, tilapäiseen mielenhäiriöön vai pysyvään mielisairauteen. Kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa ja -käytännössä syyntakeettomuus pyritään kytkemään syyllisyysperiaatteeseen ja sen tausta-arvoihin. Syyntakeettomuus nähdään osana tekijän syyllisyysarvostelua, eikä tekijän ominaisuutena. Pohdittaessa rangaistuksen käyttäytymistä ohjaavaa välitöntä vaikutusta tulisi syyntakeettomuus ottaa huomioon myös tekijän ominaisuutena. Käytännössä syyntakeisuuden kriteerit on pyritty muotoilemaan tavalla, joka on sopusoinnussa kriminaalipoliittisen ajattelutavan kanssa.⁷⁴

---

⁷² HE 44/2002 vp, 46.

⁷³ HE 44/2002 vp, 46.

⁷⁴ HE 44/2002 vp, 46.

6.1 Vastuikäraja ja syyntakeisuus

Vastuikärajasta ja syyntakeisuudesta säädetään RL:n 3 luvun 4 §:ssä. RL:n 3 luvun 4.1 §:n (515/2003) mukaan rangaistusvastuun edellytyksenä on, että tekijä on teon hetkellä täyttänyt viisitoista vuotta ja on syyntakeinen. Lain vahvistamaa ikärajaa nuoremmat tekijät ovat syyntakeettomia. Perusteena vastuikärajan asettamiselle on rikosoikeudellisen vastuun edellyttämä tekijän henkinen kypsyys, jonka saavuttaminen edellyttää riittävää ikää. Rikosoikeudellista vastuuta määrittävä ikäraja on legaliteetti- eli laillisuusperiaatteen kannalta välttämätön. Legaliteettiperiaate ei salli, että ikärajan soveltaminen jätettäisiin ainoastaan tuomioistuimen harkintaan.⁷⁵

Vastuikärajaa ei ole muutettu rikoslain voimassaoloaikana, vaikka se on eri aikoina ollut kriminaalipoliittisen keskustelun kohteena. Vastuikäraja päätettiin pitää samana myös rikoslain yleisten oppien uudistamisen yhteydessä. Ikärajan alentamisella ei ole merkittävää vaikutusta nuorisorikollisuuden vähentämiseksi. Mitä nuoremmasta ikäryhmästä on kysymys, sitä suurempi merkitys on kasvatuksellisilla ja hoidollisilla seuraamuksilla. Ikärajaa alentamalla ei vastata nuorten sosiaalistumisen häiriöihin, vaan sosiaali- ja lastensuojeluviranomaiset vastaavat nuoria tukevista toimista omien säännösten puitteissa. Sosiaali- ja lastensuojeluviranomaisten työtä ei ole aiheellista siirtää rikosoikeuden vastattavaksi, sillä nuoria koskevat rikosoikeudelliset toimintaperiaatteet eivät tarjoa keinoja lastensuojelullisten tavoitteiden toteuttamiseksi.⁷⁶

Yleisten oppien uudistamista käsittelevän hallituksen esityksen jälkeen, oikeusministeriö asetti toimikunnan arvioimaan syyntakeisuusikärajan soveltuvuutta ja valmistelemaan nuorten seuraamusjärjestelmää. Kysymykset olisi tullut selvittää ennen hallituksen esityksen antamista eduskunnalle. Asiantuntija arvioiden mukaan viranomaisten yhteistyössä lasten ja nuorten lastensuojelullisiin toimiin ryhdyttäessä on kehitettävää. Sosiaali- ja oikeusviranomaisten yhteistyötä tulisi jatkossa tehostaa. Lisäksi tulisi selvittää, ovatko lastensuojelulainsäädäntö ja viranomaisten voimavarat riittävät toimenpiteet puuttuessa lasten ja nuorten rikolliseen käyttäytymiseen.⁷⁷

Nuoren ikään perustuva syyntakeettomuus voi luoda mielikuvan siitä, että tekijä ei ole lainkaan vastuussa teoistaan. Rangaistusvastuun puuttumisesta huolimatta syyntakeeton voidaan kuitenkin asettaa vahingonkorvausvastuuseen tai tuomita teostaan menettämisseuraamukseen. Vaikka alle viisitoistavuotias tekijä ei ole rikosoikeudellisessa

---

⁷⁵ HE 44/2002 vp, 46 ja 47

⁷⁶ HE 44/2002 vp, 47.

⁷⁷ LaVM 28/2002 vp, 6.

vastuussa teostaan, lastensuojeluviranomaiset voivat puuttua rikoslain vastaisiin tekoihin syllistyneen nuoren elämään lastensuojelulain (417/2007) mukaisin menetelmin.⁷⁸

6.2 Syntakeettomuus

RL:n 3 luvun 4.2 §:n mukaan tekijä on syntakeeton, jos hän ei tekohetkellä kykene mielisairauden, syvän vajaamielisyyden taikka vakavan mielenterveyden tai tajunnan häiriön vuoksi ymmärtämään tekonsa tosiasiallista luonnetta tai oikeudenvastaisuutta taikka hänen kykynsä säädellä käyttäytymistään on sellaisesta syystä ratkaisevasti heikentynyt. Mielentilaan ja psyykkiseen häiriöön perustuvaa syntakeettomuutta voidaan arvioida lääketieteellisen arviointimenetelmän tai syllisyysarvosteluun liittyvien normatiivisten kriteerien pohjalta. Normatiivisessa arviointimenetelmässä psykiatrisen diagnoosin ohella arvioidaan sitä, miten mielentilaan vaikuttava asia on vaikuttanut tekijän toimintakykyyn ja teon merkityksen ymmärtämiseen. Oikeuskäytännössä syntakeettomuutta on arvioitu psykologis-normatiivisinkriteerein. Ratkaisussa kiinnitetään huomio kysymykseen, onko tekijä kyennyt tekohetkellä ymmärtämään tekonsa tosiasiallisen luonteen ja oikeudenvastaisuuden sekä säätelemään toimintaansa.⁷⁹

Psyykinen terveys vaikuttaa tekijän kykyyn toimia toisin. Syyllisyysmoite poistuu, jos tekijän kyky toimia toisin on ratkaisevasti heikentynyt tai sitä ei ole lainkaan.⁸⁰ Syntakeisuutta arvioidaan tekohetken tilanteen mukaan. Syntakeisuutta arvioidaan osana laajasti ymmärrettyä syllisyysarvostelua, jonka kannalta tekohetkellä on ratkaiseva merkitys. Lainvastainen teko ei muutu moitittavammaksi, vaikka tekohetken mukainen syntakeettomuuden tila olisi poistunut tuomitsemishetkeen mennessä. Vastaavasti teon moitittavuutta ei vähennä teon jälkeen ilmenneet ongelmat, jotka saattavat kuitenkin vaikeuttaa rangaistuksen täytäntöönpanoa. Rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopumista sääntelevä RL:n 3 luvun 5.3 §:n säännös antaa tuomioistuimelle mahdollisuuden jättää tuomitsematta rangaistukseen, jos rangaistusta on pidettävä kohtuuttomana tai tarkoituksettomana tekijän henkilökohtaisista olosuhteista tai sosiaali- ja terveydenhuollon toimista johtuen. Säännös mahdollistaa tuomitsematta jättämiseen tilanteessa, jossa normaalisti syntakeettomuuden perustava tila ilmenee teon jälkeen.⁸¹

6.3 Alentunut syntakeisuus

RL:n 3 luvun 4.3 §:n mukaan, jollei tekijä ole 2 momentin mukaan syntakeeton, mutta hänen kykynsä ymmärtää tekonsa tosiasiallinen luonne tai oikeudenvastaisuus taikka säädellä

---

⁷⁸ HE 44/2002 vp, 47 ja 48.

⁷⁹ HE 44/2002 vp, 48 ja 49.

⁸⁰ Fände 2005, 186

⁸¹ HE 44/2002 vp, 49.

käyttäytymistään on mielisairauden, vajaamielisyyden taikka mielenterveyden tai tajunnan häiriön vuoksi tekohetkellä merkittävästi alentunut, on rangaistusta määrättäessä otettava huomioon, mitä RL:n 6 luvun 8.3 §:ssä ja 8.4 §:ssä säädetään. Mielenterveyden lievemmat häiriöt, jotka eivät johda syyntakeettomuuteen voivat kuitenkin johtaa syyntakeisuuden alenemiseen. Alentunut syyntakeisuus on yksi rangaistusasteikon lieventämisperusteista. Muista lieventämisperusteista poiketen syyntakeisuuden aleneminen vaikuttaa ainoastaan vähimmäisrangaistuksen lieventämiseen. Kokonaisarvostelun perusteella alentuneesti syyntakeiselle voidaan tarvittaessa tuomita rikoksesta säädetty enimmäisrangaistus.⁸²

Täysin selkeää rajaa syyntakeettomien ja alentuneesti syyntakeisten tai alentuneesti syyntakeisten ja syyntakeisten välillä, ei kyetä esittämään. Alentuneen syyntakeisuuden kategoriaa on vuosien saatossa arvosteltu laajasti eri näkökulmista. Vastuun lieventäminen on osa rikosoikeudellista syyllisyysperiaatetta ja oikeudenmukaisuuskäsitystämme. Alentunut syyntakeisuus lieventää syyllisyyden asteeseen sidottua syyllisyysmoitetta sekä tuomittavaa rangaistusta. Syyntakeisuusarvioinnissa kategorialle on kuitenkin luonnollinen ja tarpeellinen sijainti täyden vastuun ja vastuuvapauden välillä. Syyntakeettomuuden edellytyksenä on, että tekijän kyky kontrolloida käyttäytymistään on heikentynyt ratkaisevasti. Alentuneen syyntakeisuuden edellytyksenä on puolestaan lievempi ymmärrys- ja kontrollikyvyn aleneminen. RL:n 3 luvun 4.3 §:ssä alentuneen syyntakeisuuden kohdalla käytetään ilmaisua merkittävästi alentunut. Samankaltaista vähennystä käytetään myös muissa yhteyksissä. Syyntakeettomuus säännöksessä puhutaan syvästä ja vaikea-asteisesta mielen häiriöstä, kun puolestaan alentunutta syyntakeisuutta koskevassa säännöksessä puhutaan mielen tai tajunnan häiriön lievemmästä alentuneisuudesta.⁸³

6.4 Päihtymys ja syyntakeisuus

RL:n 3 luvun 4.4 §:n mukaan päihtymystä tai muuta tilapäistä tajunnan häiriötä, johon tekijä on saattanut itsensä, ei oteta syyntakeisuusarvioinnissa huomioon, ellei siihen ole erityisen painavia syitä. Yleisestävät syyt ja eräät käytännön näkökulmat edellyttävät ankaraa vastuuta humalatilanteissa, eikä syyllisyysperiaatteen täysimääräinen soveltaminen humalatilanteisiin ole mahdollista. Päihtymystä ei voida rinnastaa vaikutukseltaan vastaavaan tekijän psyykkiseen tilaan, jonka valintaan tekijä ei ole voinut itse vaikuttaa. Päihtymykseen liittyvässä syyntakeisuusarviossa erityisiä syitä edellytetään silloin, kun tekijä on tietoinen humaltumisen riskistä tai hänen olisi pitänyt olla tietoinen riskistä. Tekijän päihtymistila, jota ei voida tuottamuksellisena syyksi lukea tekijälle, voidaan ottaa huomioon syyntakeisuutta alentavana tai poistavana asiana normaalisääntöjen mukaan.⁸⁴

⁸² Lappi-Seppälä, 137.

⁸³ HE 44/2002 vp, 64 ja 65.

⁸⁴ HE 44/2002 vp, 67 ja 68.

Rikoksen tekijää on mahdollista pitää syyntakeettomana tai alentuneesti syyntakeisena, jos tekijä on nauttinut huumaavia aineita erehdyksissään ja niiden vaikutuksesta havainnot todellisuudesta ja tämän myötä tekemisistä ovat vääristyneet, lain mukaan kyseessä on vaikea-asteinen tajunnan häiriö. Tekijälle syyksiluettavalla tajunnan häiriöllä, eli itse aiheutetulla humaltumisella ei ole lähtökohtaisesti vaikutusta syyntakeisuuteen tai sen asteeseen, ellei tilanteeseen liity erityisiä syitä. Alkoholin ja Lääkeaineiden yhteisvaikutuksesta syntyneet tajunnan häiriöt ovat usein sellaisia, joita ei voisi syyksi lukea tekijälle. Erityiset syyt-kategoria on kuitenkin laajempi kuin syyksiluettavuuden arviointiin vaikuttavat seikat. Rikoksen tekijä ei voi normaalioloissa vedota humalasta aiheutuviin kontrollivaikeuksiin tai muistin menettämiseen. Vastuuta voidaan alentaa lähinnä tilanteissa, joihin liittyy äärimmäisen yllättäviä piirteitä. Alkoholin käyttöön liittyvät yllätykset ovat helpommin ennakoitavissa, sen sijaan lääkeaineiden käytön yhteydessä yllättävien sivuvaikutusten ja vastuuta alentavien erehdysten mahdollisuudet ovat suuremmat.⁸⁵

7 Syyntakeisuuden arvioiminen

Syyntakeettomuus anteeksiantoperusteena on rakenteeltaan melko monimuotoinen, osittain sen suorista yhtymäkohdista psykiatriaan johtuen. Tuomioistuimella on täysin itsenäinen päätösvalta syyntakeisuuden arvioimisessa, eivätkä muut elimet voi antaa tuomioistuinta sitovia määräyksiä asiassa. Tuomioistuimen tulee ottaa kantaa tekijän tekohetken mukaiseen syyntakeisuuteen käytettävissä olevan prosessiaineiston perusteella. Tuomioistuimella on oikeus täydentää tietämystään psykiatrisissa kysymyksissä käyttämällä apunaan asiantuntijoiden lausuntoja. Asiantuntijoiden käyttämisen perusteena on oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 45 §:n (732/2015, OK) mukainen asiantuntijatehtävään vaadittu asiantuntijan vakuutus. Asiantuntijoita kuullaan oikeudenkäynnissä OK:n 17 luvun 34-36 §:ssä säädetyn mukaisesti.⁸⁶

Tuomioistuin ratkaisee mielentilatutkimuksen tarpeellisuutta koskevan kysymyksen. Tuomioistuin voi määrätä rikosasian vastaajan mielentilan tutkittavaksi OK:n 17 luvun 37 §:ssä ja mielenterveysL:n 3 ja 4 luvussa säädetyn mukaisesti. Tuomioistuin voi määrätä rikosasian vastaajan mielentilatutkimukseen OK:n 17 luvun 37.1.1 §:n mukaan, kun tuomioistuin on ROL:n 11 luvun 5 a §:n mukaisessa välituomiossaan todennut rikosasian vastaajan menetelleen syytteessä kuvatulla rangaistavaksi säädetyllä tavalla. Rikoksen tekijä voidaan määrätä mielentilatutkimukseen myös OK:n 17 luvun 37.1.2 §:n mukaan silloin, kun vastaajan mielentilan tutkiminen on perusteltua ja OK:n 17 luvun 37.1.3 §:n mukaan silloin, kun

---

⁸⁵ HE 44/2002 vp, 68.

⁸⁶ Frände 2005, 187.

vastaaaja suostuu mielentilatutkimukseen tai hän on vangittuna tai häntä syytetään rikoksesta, josta voi seurata ankarampi rangaistus kuin vuosi vankeutta.

OK:n 17 luvun 37.2 §:n mukaan tuomioistuin voi syyttäjän taikka rikoksesta epäillyn tai tämän edunvalvojan esityksestä määrätä 1 momentin 2 ja 3 kohdassa säädetyin edellytyksin epäillyn mielentilan tutkittavaksi jo esitutkinnan aikana tai ennen pääkäsittelyä, jos rikoksesta epäilty on tunnustanut syyllistyneensä rangaistavaksi säädettyyn tekoon tai jos mielentilatutkimuksen tarve on muutoin selvä. Tuomioistuimen päätösvaltaisuudesta ja istunnon pitämisestä tässä momentissa tarkoitettua päätöstä tehtäessä säädetään pakkokeinolain 3 luvun 1.2 §:ssä. OK:n 17 luvun 37.3 §:n (803/2017) mukaan ennen kuin tehdään rikoslain 2 c luvun 11 §:ssä tarkoitettu päätös yhdistelmärangaistukseen tuomitsemisesta, syytetyn mielentila on määrättävä tutkittavaksi. Tuomioistuimen on samalla pyydettävä lausunto siitä, onko syytettyä pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle.

Tuomioistuin ratkaisee syyntakeisuus kysymyksen itsenäisesti. Lääkärin tutkimus ja tutkimukseen perustuva lausunto eivät sido tuomioistuinta. Käytännössä yksimielisistä lausunnoista poikkeaminen ei ole kovin yleistä. Tuomioistuimen syyntakeisuusratkaisu ei edellytä syytteenalaisen teon johdosta tehtyä mielentilan tutkimista, jos tekijälle on toisen rikoksen johdosta aikaisemmin laadittu mielentilalausunto, tai syyntakeisuus voidaan selvittää muilla perusteilla. Mielentilatutkimus voi olla tarpeeton myös silloin, kun tekijä on jo valmiiksi mielisairaalahoitossa.⁸⁷ Terveysturvakeskuksen antama, asiakirjoihin perustuva lausunto voi olla vaihtoehtona varsinaiselle mielentilatutkimukselle. Syyntakeettomuus voidaan selvittää vanhankin mielentilatutkimuksen perusteella silloin, jos syytetty on aikaisemmin todettu vajaamieliseksi tai pysyvästi mielisairaaksi.⁸⁸ Pääsääntöisesti tuomioistuin ratkaisee kysymyksen siitä, onko vastaajan näytetty menetelleen syytteessä kuvatulla rangaistavaksi säädetyllä tavalla ennen vastaajan mielentilatutkimukseen määräämistä. Tuomioistuimen lopullinen ratkaisu syytteessä kuvatun teon rikosoikeudellisesta arvioinnista eli siitä, mihin rikokseen vastaaja on syyllistynyt, tapahtuu mielentilatutkimuksen jälkeen.⁸⁹

7.1 Oikeuskäytäntöä

Tuomioistuimen ratkaisussa korkein oikeus 2004:119, henkilön syyntakeisuutta arvioitiin tapauksessa, jossa tutkittava oli tappanut henkilön ampumalla tätä revolverilla otsaan. Teko oli tehty vakaasti harkiten ja rikosta oli pidettävä kokonaisuutena arvioiden törkeänä. Mielentilatutkimukseen perustuvan lausunnon mukaan tutkittava oli syytteen alaisen teon

---

⁸⁷ Lappi-Seppälä 2008, 145.

⁸⁸ Wagner-Prenner 2000, 125-126.

⁸⁹ Ahlgrén-Rimpiläinen ja Puusa 2018, 7.

aikana täyttä ymmärrystä vailla, myös terveydenhuollon oikeusturvakeskus oli samaa mieltä arviosta. Käräjäoikeus ei kuitenkaan pitänyt arviossaan psyykkistä häiriötä riittävänä osoituksena syyntakeisuuden alentumisesta. Lisäksi psyykkisen poikkeavuuden tulee olla aina syy-yhteydessä tekoon, jotta sillä on merkitystä syyntakeisuusarvioinnissa ja syy-yhteyden olemassaolo tulee voida perustella. Käräjäoikeuden lausunnon mukaan tutkittava oli käyttäytynyt persoonallisuushäiriön ohjaamana, mutta ymmärtänyt tekonsa syy-seuraussuhteet. Käräjäoikeus piti tutkittavan toimintaa muutoinkin johdonmukaisena ja määrätietoisena. Lisäksi teon toteuttamiseen liittyvät seikat puhuivat sitä vastaan, että tutkittavan mielentila olisi siinä määrin järkkynyt tapahtumahetkellä, että hän ei olisi ymmärtänyt teon tosiasiallista luonnetta sekä oikeudenvastaisuutta. Käräjäoikeus totesi myös, etteivät diagnoosissa mainitut oireet heikentäneet tutkittavan kykyä säädellä toimintaansa niin olennaisesti, että niiden johdosta olisi harkittava hänen olleen täyttä ymmärrystä vailla. Käräjäoikeus arvioi tekijän toimineen täydessä ymmärryksessä ja tuomitsi hänet murhasta elinkaudeksi vankeuteen. Hovioikeus ja korkein oikeus eivät muuttaneet käräjäoikeuden tuomion lopputulosta.⁹⁰

Tuomioistuimen ratkaisussa korkein oikeus 2018:43, tekijä tappoi äitinsä lyömällä häntä kahvakuulalla kahdeksan kertaa päähän. Tekijä oli tekohetkellä pitkään jatkuneen alkoholinkäytön lopettamisesta seuranneessa alkoholipsykoosissa. Syyntakeisuusarviossa otettiin kantaa alkoholinkäytön lopettamisesta seuranneeseen tekijän psykoottiseen tilaan. Mielentilalausunnossa esitettiin, ettei nykyisen oikeuspsykiatrisen käsityksen mukaan itse aiheutettua alkoholihumalaa tai siihen liittyviä psykoottisia oireita pidetä syyntakeisuutta alentavana perusteena. THL katsoi arviossaan mielentilalausunnossa esitetyn mukaisesti, tekijän olleen tekohetkellä syyntakeinen. Käräjäoikeus tulkitsi RL:n 3 luvun 4.4 §:n säännöstä siten, että syyntakeisuusarvioinnissa on pääsääntöisesti jätettävä huomiotta päihtymys ja muu siihen rinnastettavissa oleva tajunnan häiriö, johon tekijä on itsensä saattanut. Säännös ei kuitenkaan ole sovellettavissa tilanteisiin, joissa tajunnan häiriö on alkoholin väärinkäytöllä tai muulla moitittavalla elämäntavalla itse aiheutettu, mutta tekoa ei ole tehty päihtymystilassa tai muussa siihen verrattavassa tilassa, johon tekijä on ennen tekoa saattanut itsensä. Koska tekijän tajunnan häiriön aiheutti pitkäaikaisen alkoholin väärinkäytön lopettaminen muutama päivä ennen tekoa, RL:n 3 luvun 4.4 §:n säännös ei estänyt sen huomioon ottamista tekijän syyntakeisuuden arvioinnissa. Käräjäoikeus katsoi arviossaan, että tekijän kyky säädellä käyttäytymistään rikoksen tekoaikana oli alentunut ja hän oli syyllistynyt tappoon alentuneesti syyntakeisena. Käräjäoikeus tuomitsi tekijän ampuma-aserikoksesta, alentuneesti syyntakeisena tehdystä taposta ja törkeästä liikenneturvallisuuden vaarantamisesta yhteiseen 10 vuoden pituiseen vankeusrangaistukseen.

---

⁹⁰ KKO: 2004:19.

Hovioikeus hyväksyi käräjäoikeuden syyntakeisuutta koskevan ratkaisun todeten, että tekijän kyky säädellä käyttäytymistään oli rikoksen tekoaikana merkittävästi alentunut. Hovioikeus alensi tuomitun yhteisen vankeusrangaistuksen 8 vuoteen 3 kuukauteen vankeutta. Korkein oikeus ei muuttanut ratkaisua.⁹¹

Tuomioistuimen ratkaisussa korkein oikeus 2000:126, tekijälle vaadittiin rangaistusta murhasta. Tekijä surmasi henkilön vakaasti harkiten ampumalla tätä pistoolilla vartaloon ja raahattuaan hänet huoneistoonsa aiheutti uhrin kuoleman törkeällä huolimattomuudellaan. Salatakseen tekonsa tekijä hävitti ruumiin. Mielentilatutkimuslausunnossa ja terveydenhuollon oikeusturvakeskuksen lausunnossa esitetyn mukaan, tekijä oli tämän sekä viiden aikaisemmin hänelle syyksi luetun rikoksen tekohetkellä ollut ymmärrystä vailla ja jätetty tuomitsematta rikoksista rangaistukseen. Mielentilatutkimuksessa tekijälle oli diagnosoitu paranoidinen skitsofrenia. Psykiatrian erikoislääkärin lausunnon mukaan tekijä on mielentilatutkimuksen jälkeen ollut tahdosta riippumattomassa psykiatrisessa sairaalahoidossa. Käräjäoikeus katsoi tekijän olleen tekohetkellä ymmärrystä vailla ja jätti hänet rikoslain 3 luvun 3.1 §:n nojalla rangaistukseen tuomitsematta. Hovioikeus hylkäsi syytteen törkeästä pahoinpitelystä riittävän näytön puuttumisen vuoksi ja pysytti muutoin käräjäoikeuden tuomion. Virallinen syyttäjä vaati hovioikeuden tuomion purkamista OK:n 31 luvun 9.1.2 §:n nojalla ja vetosi siihen, että tekijä oli uudessa esitutkinnassa tunnustanut ampuneensa uhrin tahallaan. Purkuhakemusta perusteltiin siten, että tekijän tunnustuksen ja sitä tukevien seikkojen vuoksi rikokseen tulisi soveltaa merkittävästi sovellettuja ankarampia rangaistussäännöksiä. Korkein oikeus katsoi ratkaisussaan, että asiakirjojen perusteella oli ilmeistä, ettei tekijää voinut myöskään tällaisen syyksilukemisen perusteella tuomita syyntakeettomana rangaistukseen. Korkein oikeus totesi, että vallitsevissa olosuhteissa lainvoiman saaneen tuomion purkamista voitaisiin pitää hyödyttömänä ja tarkoituksettomana niin asianosaisten kuin yhteiskunnankin kannalta. Korkein oikeus hylkäsi hakemuksen.⁹²,

7.2 Mielentilatutkimus

Mielentilatutkimukseen määrätyn mielentilan tutkimisesta ja tahdosta riippumattomasta hoidosta säädetään mielenterveysL:n 3 luvussa (752/2015). Rikoksen tekijän ottamisesta sairaalaan mielentilatutkimusta varten säädetään mielenterveysL:n 3 luvun 15 §:ssä, sen mukaan, jos tuomioistuin OK:n 17 luvun 37 §:n nojalla määrää rikoksesta epäillyn tai syytetyn mielentilan tutkittavaksi, mielentilatutkimukseen määrätty saadaan sen estämättä, mitä tämän lain 2 luvussa säädetään, ottaa mielentilatutkimusta varten sairaalaan ja pitää sairaalassa tahdostaan riippumatta.

---

⁹¹ KKO: 2018:43.

⁹² KKO: 2000:126.

Mielentilatutkimuksen suorittamisesta säädetään mielenterveysL:n 3 luvun 16.1 §:ssä, sen mukaan tuomioistuimen on määrättyään rikoksesta epäillyn tai syytetyn mielentilatutkimukseen viipymättä toimitettava asiakirjat terveyden ja hyvinvoinnin laitokselle (THL). THL määrää, missä mielentilatutkimus suoritetaan ja, jos se suoritetaan sairaalan ulkopuolella, kuka sen suorittaa. MielenterveysL:n 3 luvun 16.2 §:n mukaan mielentilatutkimus on toimitettava ja lausunto rikoksesta epäillyn tai syytetyn mielentilasta annettava THL:lle viimeistään kahden kuukauden kuluttua mielentilatutkimuksen aloittamisesta. THL voi perustellusta syystä pidentää tutkimusaikaa enintään kahdella kuukaudella. THL antaa saamansa lausunnon perusteella oman lausuntonsa rikoksesta epäillyn tai syytetyn mielentilasta tuomioistuimelle mielenterveysL:n 3 luvun 16.3 §:ssä säädetyn mukaisesti. Mielentilatutkimuspaikkoja Suomessa ovat Niuvanniemen sairaala, Helsingin yliopistollinen sairaala (HUS), Vanhan Vaasan sairaala, Oulun yliopistollisen sairaalan (OYS) psykiatrian klinikka, Tampereen yliopistollisen sairaalan (TAYS) psykiatrian klinikka ja Psykiatrinen vankisairaala.⁹³

7.3 Mielentilatutkimuksen oikeudellinen asema

Mielentilatutkimuksen tavoitteena on tutkittavan syyntakeisuuden selvittäminen syytteenalaisen tai epäillyn teon tapahtuma-aikana. Tutkimuksessa selvitetään myös mahdollisen tutkittavan tahdosta riippumattoman psykiatrisen sairaalahoidon tai kehitysvammaisten erityishuollon tarvetta mielentilatutkimuksen jälkeen.

Mielentilatutkimukseen määrätyn henkilön itsemääräämisoikeutta ja muita perusoikeuksia voidaan rajoittaa mielenterveyslain 4 a luvussa säädetyn mukaisesti. Mielenterveyslain 4 a luvun 22.2 b §:n mukaan potilaan psyykkisen sairauden hoidossa saadaan hänen tahdostaan riippumatta käyttää vain sellaisia lääketieteellisesti hyväksyttäviä tutkimus- ja hoitotoimenpiteitä, joiden suorittamatta jättäminen vakavasti vaarantaa hänen tai muiden terveyttä tai turvallisuutta. Hänelle saadaan kuitenkin antaa 22 b ja 22 c §:ssä tarkoitettua hoitoa hänen tahdostaan riippumatta vain, jos se on hänen henkeään tai terveyttään uhkaavan vaaran torjumiseksi välttämätöntä.⁹⁴

Mielentilatutkimuksen tarkoitus ja luonne, sekä tutkittavan oikeudellinen asema tulee selvittää tutkittavalle tutkimuksen alkaessa. Mielentilatutkimuksen tehnyt lääkäri on tuomioistuimen määräämän asiantuntijatodistajan asemassa. Salassapitosäännökset eivät näin ollen koske lausunnon laatimista tutkittavan mielentilan selvittämisen kannalta merkittävien asioiden osalta. Tutkittavalle on tärkeää kertoa ennen tutkimusta, että kaikki tutkittavan ilmaisemat asiat tutkimuksen aikana voidaan sisällyttää hänestä laadittavaan mielentilalausuntoon salassapitosäännösten estämättä. Jos mielentilatutkimuksessa ilmenee,

⁹³ Niuvanniemen sairaala 2021.

⁹⁴ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 7.

että mielenterveyslain mukaiset tahdosta riippumattoman psykiatrisen sairaalahoidon tai kehitysvammaisten erityishuollon edellytykset tutkittavan osalta täyttyvät, tulee mielentilatutkimuksen lausunnosta käydä ilmi mielenterveysL:n tai kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain (519/1977) mukaiset perusteet hoitoon tai huoltoon määräämiselle.⁹⁵

MielenterveysL:n 16.2 §:n mukaan mielentilatutkimus on toimitettava ja lausunto rikoksesta epäillyn tai syytetyn mielentilasta annettava THL:lle viimeistään kahden kuukauden kuluttua mielentilatutkimuksen aloittamisesta. THL voi perustellusta syytä pidentää tutkimusaikaa enintään kahdella kuukaudella. Laissa mainittuja perusteltuja syitä voivat olla esimerkiksi tarvittaviin tutkimuksiin vaadittu lisäaika, välttämätön tutkittavan poissaolo tutkimuksen aikana esimerkiksi toista asiaa koskevan oikeudenkäynnin vuoksi, tarve tutkittavan havainnoimiseen riittävän pitkän lääkkeettömän tai päihtetönnän jakson aikana sekä äkillinen tutkittavan vakava sairastuminen ja sen edellyttämä sairaalahoido toisessa sairaalassa. Tutkimusajan pidennystä anotaan THL:lta hyvissä ajoin kirjallisesti ja perusteluista tulee käydä ilmi pyyntöön johtaneet syyt. Mielentilatutkimus pyritään laatimaan lakiin säädettyssä kahden kuukauden määräajassa, jotta vältetään asian käsittelyn tarpeeton viivästyminen tuomioistuimessa.⁹⁶

8 Mielentilatutkimuslausunto

Julkisuuslain 24 §:n 1 momentin 27 kohdan (277/2019) mukaan mielentilalausunnot ovat salassa pidettäviä, ellei erikseen säädetä toisin. Mielentilalausunnot kuuluvat ehdottoman salassapidon piiriin, ne eivät ole julkisia asiakirjoja tuomioistuinkäsittelyn aikana, eikä sen jälkeen. Tutkimuksen ja lausunnon laatiminen vaatii tarkkuutta ja huolellisuutta. Mielentilatutkimuksessa olevaa henkilöä on kohdeltava niin, että hänen ihmisarvoaan, vakaumustaan tai yksityisyyttään ei loukata. Lausunnonantajan on esitettävä omat havaintonsa ja päätelmänsä puolueettomasti. Lääkäri on vastuussa siitä, että lausunnossa esitetyt tiedot ovat oikeat ja esitetyt päätelmät perusteiltaan kestävä.⁹⁷

Laki terveyden ja hyvinvoinnin laitoksesta (668/2008) oikeuttaa, sen 5 §:ssä (553/2019) säädetyn mukaisesti, että THL:lla on oikeus saada salassapitovelvollisuus säännösten estämättä mielentilatutkimuksen suorittamiseksi tarvitsemansa tiedot eri viranomaistahoilta sekä antaa vastaava lupa mielentilatutkimusyksiköille. Tutkittavan kirjallisella suostumuksella voidaan hankkia muita taustatietoja myös yksittäisiltä henkilöiltä. Tutkittava ei ole

---

⁹⁵ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 7.

⁹⁶ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 7 ja 8.

⁹⁷ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 8.

kuitenkaan velvollinen ilmoittamaan lähteitä häntä koskevien tietojen saamiseksi. Mediasta tai sosiaalisesta mediasta kerätyn tiedon käyttäminen ei ole yleensä asianmukaista.⁹⁸

Mielentilatutkimuksen yhteydessä psykiatrisen tutkimuksen ohella tutkittavalle suoritetaan somaattisen terveydentilan tutkimus sekä tarpeelliseksi arvioitua laboratorio-, kuvantamis- ym. tutkimukset. Mielentilatutkimukseen saa sisällyttää ainoastaan tutkimuksen tarkoituksen kannalta tarpeellisia tutkimuksia ja kokeita, eivätkä tutkimuksen aikana tehtävät toimenpiteet saa aiheuttaa tarpeetonta kärsimystä tutkittavalle. Mielentilatutkimuksen aikana on huolehdittava tutkittavan terveydentilasta siinä määrin kuin se on välttämätöntä. On suositeltavaa, että tutkittava ei käyttäisi psyykenlääkitystä mielentilatutkimuksen aikana. Mielentilatutkimusta ennen aloitetun lääkehoidon lopettaminen voi kuitenkin olla epäeettistä ja tarpeetonta. Tutkimuksen aikana tutkittavan käytössä oleva tai tutkimusaikana määrätty lääkitys on kirjattava lausuntoon.⁹⁹

Alaikäisten tutkittavien mielentilatutkimuksessa noudatetaan samoja periaatteita kuin aikuisille tehdyissä tutkimuksissa, lasten ja nuorten erityisasema ja oikeudet huomioiden. Alaikäisten mielentilatutkimukset pyritään tekemään heitä varten perustetuissa tutkimus- ja hoitoyksiköissä. Alaikäisen vanhempia, huoltajia sekä lastensuojelutoimenpiteiden myötä lastensuojeluviranomaisia on kuultava alaikäistä koskevan päätöksenteon yhteydessä.¹⁰⁰

Mielentilalausunnossa esitetään selkeästi ja perustellen kaikki syyntakeisuuden kannalta merkittävä tieto, sillä lausunnoilla on usein suuri painoarvo rikosoikeudenkäynneissä. Kielilain (423/2003) 1, 14 ja 27 §:n säännöksiin perustuen mielentilalausunto laaditaan suomen tai ruotsin kielellä, tuomioistuimen asiassa käyttämän kielen mukaisesti. Lausunnosta tulee ilmetä, minkä maan kielellä tutkittavan kanssa on kommunikoitu tutkimuksen aikana, jos tutkittavan äidinkieli on muu kuin suomi tai ruotsi. Tutkimukselliset keskustelut tulee käydä pääsääntöisesti tutkittavan äidinkielellä. Tutkimus suoritetaan tulkin avustuksella, ellei tutkittavalla ja tutkimuksen tekijällä ole yhteistä äidinkieltä tai lähes äidinkielen tasoista yhteistä kielitaitoa jossain toisessa kielessä. Tulkin on oltava puolueeton ammattitulkki ja tulkin mukana olon vaikutus tutkimuksen luotettavuuteen on arvioitava.¹⁰¹

Lausunto laaditaan valtakunnallisesti yhtenäisen käytännön mukaisesti. Lausunnossa tulee käyttää neutraalia ilmaisua ja hyvää yleiskieltä, enimmäispituus suositus on 20 sivua. Jos tuomioistuimen käyttöön laaditussa lausunnossa lääketieteellisen ammattisanaston käyttäminen on välttämätöntä, tulee asia selventää kotimaisen kielen vastinein.

⁹⁸ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 9.

⁹⁹ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 9.

¹⁰⁰ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 10.

¹⁰¹ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 11.

Mielentilalausunnon tarkoituksena on arvioida ja kuvata tutkittavan psyykkistä ja sosiaalista toimintakykyä erityisesti rikoksen tekoaikana. Tutkittavasta ja hänen taustastaan pyritään esittämään asiat, joilla on merkitystä syyntakeisuuden ja hoitoon määräämisen edellytysten arvioinnissa. Lausunnossa tulee kuvata tutkittavan terveydentila ja psyykkiset oireet tutkimuksen aikana ja sen päättyessä. Tutkimuksen päättymishetken mukaisen tutkittavan psyykkisen terveydentilan kuvaaminen on erityisen tärkeää, kun esitetään tutkittavaa hoitoon määrättäväksi.¹⁰²

8.1 Mielentilatutkimuslausunnon rakenne

Mielentilatutkimuslausunnosta ilmenee tutkimuksen suorittanut lääkäri ja hänen virka- asemansa sekä sairaala, jossa tutkimus on suoritettu. Lausunnon kansilehdelle merkitään tarvittavat tiedot tutkittavan henkilöllisyydestä sekä mielentilatutkimuksen määrännyt tuomioistuimien ja päivämäärät, milloin mielentilatutkimus on määrätty suoritettavaksi sekä tutkimuksen suorittamisajankohta. Mielentilatutkimuksesta laaditaan tiivistelmä, josta ilmenee olennaisin tieto tutkimuksesta. Rikosrekisteritiedot kuvataan lausunnossa olennaisin osin. Lausuntoon kirjataan tekoa koskevista oikeuden asiakirjoista ilmenevät rikosnimikkeet ja ajankohdat sekä todetaan, onko tutkittava syytetty, epäilty vai tuomittu. Teko ja siihen liittyvät tapahtumat kuvataan siten, että lukijalle muodostuu selkeä käsitys tapahtumista.¹⁰³

Lausunnossa mainitaan sellaiset esitutkintapöytäkirjoista tai muusta esitutkintamateriaalista ilmenevät merkittävät havainnot, jotka kuvaavat tutkittavan tilaa juuri ennen tekoa, teon aikana ja sen jälkeen. Lausunnossa on myös hyvä mainita, jos tutkittava muuttaa kertomustaan eri kuulustelukerroilla. Lausunnossa mainitaan myös, onko tutkittavalle suoritettu päihdeanalyysi välittömästi teon jälkeen. Päihdeanalyysin suorittamispaikka ja - ajankohta, tutkimustulokset sekä esitutkintatiedoista mahdollisesti ilmenevä tutkittavan oma ja muiden käsitys tutkittavan päihtymystilasta ilmoitetaan lausunnossa. Lausunnossa kuvataan olennaisin osin oikeuden asiakirjoista ilmenevät muut tutkimuksen kannalta merkitykselliset tiedot, kuten tuomioistuimelle tutkittavasta toimitettu, tekoon liittyvä lääkärinlausunto tai tutkittavasta suoritettu henkilötutkinta.¹⁰⁴

Muualta saadut tiedot ja niiden lähteet luetellaan ja kirjataan lausuntoon. Lausuntoon kirjataan myös, jos tutkittava ei ole antanut suostumustaan tietojen hankkimiseen muualta tai tietoja ei ole muusta syystä saatu. Yksityishenkilöiden nimiä ei mainita lausunnossa, vaan heiltä saadut tiedot kirjataan olevan peräisin esimerkiksi omaisilta, tuttavilta, tai työnantajalta. Tutkittavan omaisista ja muista sivullisista saa esittää vain sellaisia tietoja,

¹⁰² Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 11.

¹⁰³ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 12.

¹⁰⁴ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 12.

joilla on merkitystä tutkittavan syyntakeisuuden tai hoitoon määräämisen arvioinnissa. Tutkittavan kasvuoloista ja elämänvaiheista, sosiaalisista suhteista ja sopeutumisesta, päihteiden käytöstä ja rikos historiasta sekä terveydentilasta kuvataan psyykkisen terveydentilan arvioinnin kannalta olennainen tieto. Tutkittavan psyykkisiä oireita ja kognitiivista suoriutumista kuvaavat seikat sekä tutkittavan mahdolliset aikaisemmat psykiatriset sairaalahoitojaksot kirjataan erityisen huolellisesti. Teko ajankohdan lähellä olevat tiedot ja havainnot tutkittavan psyykkisestä terveydentilasta kuvataan myös mahdollisimman tarkasti. Tutkittavan terveydentilaa ja tutkittavaa koskevat muut tiedot teon jälkeen kuvataan lausunnossa.¹⁰⁵

Myös tutkittavan kokonaisterveydentilaan vaikuttavat tekijät kuvataan lausunnossa. Sellaiset sairaudet ja niiden hoito, joilla on mahdollisesti merkitystä syyntakeisuuden arvioinnissa, on kuvattava asiaankuuluvalla tarkkuudella. Lausuntoon sisällytetään myös tutkittavan oma kertomus kasvuolosuhteistaan, elämänvaiheistaan, aikuisiän sosiaalisista suhteistaan, psyykkisistä ja sosiaalisista ongelmistaan sekä päihteiden käytöstään ja aikaisemmista rikoksistaan. Tutkittavan oma käsitys rikoksesta ja siihen johtaneista syistä sekä hänen suhtautumisensa tekoon ja sen seurauksiin kuvataan erityisen tarkasti. Jos tutkittava kiistää teon tai hänen kuvauksensa poikkeaa todistajien kuvauksista tai kuulusteluissa tai oikeudessa esittämästään kuvauksesta, tulee pohtia ristiriitaisuuksien syitä ja niiden diagnostista merkitystä.¹⁰⁶

8.2 Tutkimustulosten esittäminen

Tutkittavalle tehdään kliininen terveydentilan perustutkimus ja tutkimustulokset kuvataan lausunnossa lyhyesti. Poikkeavien tulosten merkitystä syyntakeisuuden ja hoitoon määräämisen edellytysten täyttymisen kannalta arvioidaan. Somaattisten pitkäaikaissairauksien osalta hankitaan erikoislääkärin lausunto, jos sellainen tarvitaan syyntakeisuusarvion tueksi. Tutkittavalle suoritettavat laboratorio-, kuvantamis- ja muut tutkimukset sekä niiden tulokset kuvataan lausunnossa. Jos tutkittavalle ei suoriteta joitain yleisiä terveydentilatutkimuksia, niiden tarpeettomuus on hyvä perustella asiayhteydessä.¹⁰⁷

Tutkittavalle suoritetaan psykiatrinen kliininen tutkimus ja hänen nykytilansa kuvataan tarkasti. Tutkimuksesta tehdyt havainnot kirjataan riittävän yksityiskohtaisesti, jotta arvioivat saavat kuvauksen perusteella selkeän kokonaiskuvan tutkimusmenetelmistä ja tutkimustuloksista sekä tehdyistä johtopäätöksistä. Psyykkisen terveydentilan luonnehdinnassa kuvataan ainakin tutkittavan ulkoista olemusta ja kehityksellistä ikää,

---

¹⁰⁵ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 13.

¹⁰⁶ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 13.

¹⁰⁷ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 13.

motorista elehtimistä, todellisuudentajua, käyttäytymistä, orientaatio kykyä, ajatustoimintaa, puhetta, mielialaa, tunnereaktioita, itsereflektio- ja empatiakykyä. Tutkittavan yleinen asenne tutkimusta ja tutkijaa kohtaan kuvataan myös lausunnossa. Tutkimusaikana todetut psyykkiset oireet ja psyykkisten häiriöiden tai älyllisen kehitysvammaisuuden diagnostiset arviointiperusteet kuvataan tarkasti. Kaikki johtopäätösten kannalta tärkeät havainnot kirjataan, myös sellaiset, joissa ei ole todettu tavanomaisesta poikkeavaa. Tutkittavan subjektiiviset kokemukset erotellaan tutkijan havainnoista ja tulkinnoista. Mahdolliset merkit pyrkimyksestä simuloida tai muuten vaikuttaa tutkimuksen lopputulokseen kuvataan lausunnossa.¹⁰⁸

Psykologisen tutkimuksen suorittaa psykologi, jolla on erityisosaamista ja kokemusta oikeuspsykologisista tutkimuksista. Psykologisista testeistä saadut tiedot verifioidaan muista lähteistä saatuihin tietoihin. Lausunnossa esitettyjen johtopäätösten tulee perustua läpinäkyviin ja perusteltuihin päättelyketjuihin. Psykologin havaintojen perusteena ovat asiakirjat, kliininen haastattelu ja havainnointi sekä psykologisista tutkimusmenetelmistä saatu tieto, käytössä olleet menetelmät kirjataan lausuntoon. Lausunnossa kuvaillaan tutkittavan käyttäytymistä, suhtautumista tekoon, tutkimukseen ja tutkijaan sekä arvioidaan tutkittavan persoonallisuutta ja kognitiivista suoriutumista. Lausunnossa arvioidaan lisäksi tutkittavan pyrkimystä simuloida tai peitellä tosiasiallisia oireitaan.¹⁰⁹

Kognitiivisen suoriutumisen osalta kuvataan tutkittavan tämänhetkinen suoriutumistaso, mahdolliset muutokset sekä niiden syyt ja seuraukset. Lausunnossa kuvataan myös persoonallisuuden rakennetta ja siinä korostuvia piirteitä sekä mahdollisen häiriintyneisyyden astetta. Lausunnossa kuvataan lisäksi poikkeavien havaintojen vaikutus toimintakykyyn, kykyyn noudattaa lakia, ymmärtää tekojen tosiasiallista luonnetta tai oikeudenvastaisuutta sekä kykyyn säädellä käyttäytymistä. Havainnot ja arviot erotellaan lausunnossa, mikäli ne eroavat rikoksen teko- ja tutkimushetkellä. Edellä mainittujen asioiden merkitystä ja yhteyttä tekoon pohditaan psykologin tutkimuksen johtopäätösosiossa. Psykologin lausunto sisällytetään mielentilalausuntoon. Neuropsykologista tutkimusta ja lausuntoa pyydetään erikseen neuropsykologilta ja mahdolliset tutkimuslausunnot tai konsultaatiot sisällytetään mielentilatutkimuslausuntoon.¹¹⁰

8.3 Tutkittavan havainnointi

Sosiaalityöntekijä tekee sosiaalisen tilanteen selvityksen tutkittavan elämänkaaren ja tapahtumien selvittämiseksi haastatteleamalla tutkittavaa. Tutkittavan kanssa voidaan käydä

¹⁰⁸ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 13 ja 14.

¹⁰⁹ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 14.

¹¹⁰ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 14.

läpi hänen perhe- ja ihmissuhteitaan, asumista, koulutusta, työelämää, terveyttä, päihteiden käyttöä, arkielämää ja vapaa-aikaa. Sosiaalityöntekijä voi pyytää muilta viranomaisilta olennaisia tietoja tutkittavan sosiaaliseen tilanteeseen liittyen, jos ne ovat välttämättömiä mielentilatutkimuksen suorittamisen kannalta.¹¹¹

Hoitotyön osuudesta mielentilatutkimuksessa kirjataan lausunnon kokonaisuuden kannalta tarkoituksenmukainen tieto. Hoitajat kirjaavat havaintonsa tutkittavasta jokaisessa vuorossa ja vastuuhoitaja kokoaa hoitotyön havainnoista yhteenvedon, jossa kuvataan tutkittavan sopeutumista osastolle. Yhteenvedossa luonnehditaan tutkittavan toimintakykyä ja käyttäytymisen säätelytaitoa ja sietokykyä eri tilanteissa. Yhteenvedoon kirjataan myös, keneen tutkittava on pitänyt yhteyttä ja havainnoidaan tutkittavan vuorovaikutustaitoja. Lisäksi kuvataan havainnot siitä, esiintyykö tutkittavalla psykoosiin viittaavia oireita, puhuuko hän syytteenalaisesta teostaan, tuoko hän esille syyllisyyttä tai katumusta ja puhuuko hän menneestä elämästään tai tulevaisuuden suunnitelmistaan. Hoitotyön yhteenvedossa selostetaan myös tutkittavan päivärytmiä, huolehtiiko hän hygieniastaan, pukeutumisestaan, ympäristönsä siisteydestä ja rahankäytöstään sekä luetellaan tutkittavan saamat lääkitykset ja hoitotoimenpiteet.¹¹²

Tutkittavan toimintakyvyn arviointi voi olla tarpeellista mielentilatutkimuksessa. Toimintaterapeutin suorittamaa toimintakyvyn arviointia tai tutkimusta suositellaan erityisesti silloin, kun sairaudesta johtuva toimintakyvyn taantuma, kehitysvammaisuuden arviointi tai kehitystason määrittäminen on syyntakeisuuden tai hoidontarpeen arvioinnin kannalta oleellista. Tutkimuksessa esille tulevat keskeiset asiat kuvataan yhteenvedossa. Yhteenvedon avulla saadaan olennainen kuva tutkittavasta, tutkimuksen ja tapahtumien kulusta sekä tehdyistä havainnoista.¹¹³

8.4 Lausunnon johtopäätökset

Mielentilalausunnon johtopäätöksissä esitetään syyntakeisuusarvio sekä tahdosta riippumattoman sairaalahoidon ja kehitysvammaisten erityishuollon tarpeesta tehdyn arvion perustelut eli esitetään perustelut diagnoosille, tutkittavan toimintakyvyn ja kognitiivisen suoriutumiskyvyn arviolle sekä mahdollisten häiriöiden syy-yhteydestä tekoon. Johtopäätöksissä kuvataan psykiatrisen diagnostiikan päätelmät ja arvioidaan, onko tutkimuksissa mahdollisesti ilmennyt psykiatrisen häiriön olemassaolon aikana, vai onko todettu häiriö seurausta teon tai sen jälkeisen ajan tapahtumista. Lausunnossa todetaan, jos tutkittavan mielentilaa ei voida luotettavasti arvioida. Jos tutkimuksen aikana on tullut esille

¹¹¹ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 14.

¹¹² Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 14 ja 15.

¹¹³ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 15.

viitteitä tutkittavan taipumuksesta simulointiin, myös sen merkitystä arvioidaan lausunnossa.¹¹⁴

Syyntakeisuusarviossa arvioidaan tutkittavan psyykkistä tilaa teon aikana sekä sen suhdetta tekoon. Psykkisen tilan ja älyllisten tekijöiden tulee olla syy-yhteydessä tekoon, jotta niillä on merkitystä tekijän syyntakeisuuteen. Tästä syystä yhteys tai sen puuttuminen perustellaan huolellisesti. Mielentilalausunnossa tarkastellaan erityisesti mahdollisen mielisairaouden ja teon välistä syy-yhteyttä lääketieteellisestä näkökulmasta. Lausunnossa arvioidaan, RL 3 luvun 4.2 §:ssä säädetyn mukaisesti, missä määrin tutkittava on kyennyt ymmärtämään teon todellista luonnetta ja oikeudenvastaisuutta ja missä määrin hän on teko hetkellä kyennyt säätelemään käyttäytymistään eli miten tutkittava ymmärtää tekonsa seuraukset ja ymmärtääkö hän teon moraalista luonnetta. Käyttäytymisen säätelyn arvioinnissa esitetään arvio siitä, onko tutkittava kyennyt harkitsemaan tekoaan, olisiko hän kyennyt valitsemaan toisin tilanteessa, olisiko hän kyennyt pidättäytymään teosta tai keskeyttämään teon.¹¹⁵

Jos lääkärin ja psykologin johtopäätökset eroavat toisistaan, ero on perusteltava. Jos tekoja on useampia, syyntakeisuus arvioidaan jokaisen teon osalta erikseen, sillä tekijän syyntakeisuus ei ole välttämättä sama jokaisessa teossa. Älyllisen kehitysvammaisuuden vaikutusta syyntakeisuuteen arvioidaan saman periaatteen mukaisesti. Jos tutkittavalle on aikaisemmin tehty mielentilatutkimus ja syyntakeisuuden arviointi poikkeaa siitä, johtopäätöksissä käsitellään eroavaisuutta. Syyntakeisuutta arvioidaan erityisen tarkasti silloin, kun syyntakeisuusarvio ei ole yksiselitteinen. Tällöin lausunnon laatijan tulee kuvata ne seikat, mitkä puoltavat syyntakeisuutta, alentunutta syyntakeisuutta tai syyntakeettomuutta sekä perustella omat johtopäätöksensä. Lausunnossa arvioidaan myös mahdollisen päihtymystilan osuutta tekoon.¹¹⁶

Lausunto tiivistetään loppuonsiin, jossa todetaan lyhyesti tutkittavan diagnoosit sanallisesti ICD- ja DSM-koodein, syyntakeisuus, tahdosta riippumattoman psykiatrisen sairaalahoidon tai kehitysvammaisten erityishuollon tarve sekä oikeudessa kuuleminen. Lausunto vahvistetaan terveydenhuollon ammattihenkilöistä annetun lain (559/1994) 23.1 §:n mukaisesti. Mikäli lausunnon laatinut lääkäri ei ole oikeuspsykiatrian erikoislääkäri, myös tutkimukseen ja lausuntoon perehtynyt oikeuspsykiatrian erikoislääkäri allekirjoittaa lausunnon.¹¹⁷ THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta käsittelee tutkimusyksikössä laaditun lausunnon ja antaa lausunnon perusteella oman lausuntonsa epäillyn tai syytetyn mielentilasta

---

¹¹⁴ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 15.

¹¹⁵ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 15.

¹¹⁶ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 15 ja 16.

¹¹⁷ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 16.

tuomioistuimelle ja tarvittaessa määrää tutkitun hoitoon tai kehitysvammaisten erityishuoltoon.¹¹⁸

8.5 Syntakeettoman hoidon tarpeen selvittäminen

RL:n 3 luvun 4.5 §:n mukaan, jos tuomioistuin jättää rikoksesta syytetyn hänen mielentilansa vuoksi rangaistukseen tuomitsematta, tuomioistuimen tulee, jollei se ole ilmeisen tarpeetonta, saattaa kysymys hänen hoidon tarpeestaan selvitettäväksi siten kuin mielenterveyslain (1116/1990) 21 §:ssä säädetään. Jos tutkittava on tahdosta riippumattoman psykiatrisen sairaalahoidon tai kehitysvammaisten erityishuollon tarpeessa mielentilatutkimuksen päättyessä, asia perustellaan yksityiskohtaisesti lausunnon johtopäätöksissä. Johtopäätöksissä esitetään perustelut mielisairaudelle sekä kysymykselle, onko tutkittava hoidon tarpeessa mielisairautensa vuoksi mielenterveysL:n 4 a luvun 22 a ja 22 b §:ssä säädetyn mukaisesti siten, että hoitoon toimittamatta jättäminen pahentaisi olennaisesti hänen mielisairauttaan tai vaarantaisi vakavasti hänen terveyttään tai turvallisuuttaan taikka muiden henkilöiden terveyttä tai turvallisuutta. Myös muiden mielenterveyspalveluiden soveltuvuutta käytettäväksi perustellaan johtopäätöksissä. Johtopäätöksissä esitetään lisäksi perusteltu näkemys hoidon aloittamispaikasta.¹¹⁹

Tutkittavan tahdosta riippumattomaan erityishuoltoon määrääminen perustellaan edellä kuvattujen periaatteiden mukaisesti. Perustelussa kuvataan, miten henkilö ei suoriudu hoitoaan ja huolenpitoaan koskevien ratkaisujen tekemisestä, eikä kykene ymmärtämään käyttäytymisensä seurauksia, sekä miten tutkittava todennäköisesti vaarantaa vakavasti terveyttään tai turvallisuuttaan tai muiden henkilöiden terveyttä tai turvallisuutta ja miksi tekijän hoitoa ja huolenpitoa ei voida muuten järjestää. Tutkittavaa on kuultava tahdosta riippumattomaan psykiatriseen sairaalahoitoon tai kehitysvammaisten erityishuoltoon määräämisen yhteydessä. Lausunnon lopussa esitetään näkemys siitä, voidaanko tutkittavaa kuulla oikeudessa ilman, että hänen terveytensä vaarantuu ja tarvitseeko hän oikeudenkäyntiä varten edunvalvojan.¹²⁰

Tutkittavalla on oikeus tutustua hänestä laadittuun mielentilalausuntoon ja lausunnon sisältö tulee käydä suullisesti läpi tutkittavan kanssa. Tapaamisen yhteydessä tutkittavaa kuullaan hoitoon tai erityishuoltoon määräämisen tarpeesta tai tarpeettomuudesta, sekä viimeistään tässä vaiheessa myös mahdollisesta sairaalasta poistamisesta. Kuuleminen kirjataan lausuntoon. Suullisen kuulemisen lisäksi tutkittavalla on myös mahdollisuus antaa kirjallinen kuulemislausuma, jonka voi toimittaa suoraan THL:lle. Hallintolain (434/2003, HL) 5 luvun 22

¹¹⁸ Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 2019.

¹¹⁹ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 16.

¹²⁰ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 16.

§:n mukaan kuulemista varten tulee järjestää tulkitseminen ja kääntäminen, mikäli tutkittava ei ymmärrä suomen tai ruotsin kieltä.¹²¹

MielenterveysL:n 3 luvun 18 §:ssä säädetyn mukaan tutkittava voidaan poistaa sairaalasta THL:n suostumuksella ennen asian käsittelyä THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnassa, mikäli tutkittava ei ole mielentilatutkimuksen päättyessä tahdosta riippumattoman psykiatrisen sairaalahoidon tai kehitysvammaisten erityishuollon tarpeessa. Tahdosta riippumattomaan psykiatriseen sairaalahoitoon tai kehitysvammaisten erityishuoltoon määrättäväksi esitetty henkilö jää mielentilatutkimuksen jälkeen tutkimuspaikkaan odottamaan THL:n päätöstä hoitoon tai erityishuoltoon määrittämisestä sekä ilmoitusta hoitopaikasta. Jos tutkimuksen päättyessä ei ole täysin ilmeistä täyttyvätkö tahdosta riippumattoman hoidon tai erityishuollon tarpeen edellytykset, tutkittava voi jäädä sairaalaan odottamaan THL:n päätöstä.¹²²

9 Mielentilatutkimusten määrällinen kehitys

Mielentilatutkimusten määrällinen kehitys voidaan jakaa karkeasti kolmeen kauteen. Ensimmäisen kauden aikana RL:n säätämisestä 1940-luvulle saakka, Suomen itsenäistymisen aikoihin, mielentilatutkimusten määrät olivat 30-50 tutkimusta vuosittain. Suomen itsenäistymisen jälkeen mielentilatutkimusten määrässä alkoi tapahtua kasvua, samaan aikaan mielisairaalaverkosto Suomessa kasvoi merkittävästi ja 1940-luvun lopulla 200:n tutkimuksen vuotuinen taso ylittyi. Toinen jakso sijoittuu vuosien 1950 ja 1970 välille, jolloin mielentilatutkimusten määrät jähmettyivät paikoilleen, tutkimusmäärät olivat tuolloin 100-150 tutkimusta vuodessa. Kolmas kausi sijoittuu 1970- ja 1980-luvulle, jolloin määrät kasvoivat tasaisesti, ylittäen enimmillään 300:n tutkimuksen vuotuisen rajan. Mielentilatutkimusten kehitys poikkesi mielisairaalajärjestelmän linjasta kahden viimeisen kauden aikana. Mielisairaalaapaikat lisääntyivät 1950- ja 1960-luvulla, mutta mielentilatutkimukset eivät kuitenkaan lisääntyneet samassa suhteessa. Mielisairaalaverkostoa alettiin ajamaan alas vuoden 1970 jälkeen ja samaan aikaan mielentilatutkimusten määrät kasvoivat selvästi. Viimeisten vuosien aikana sekä mielisairaalaapaikkojen että mielentilatutkimusten määrät ovat kehittyneet laskevaan suuntaan.¹²³

¹²¹ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 16.

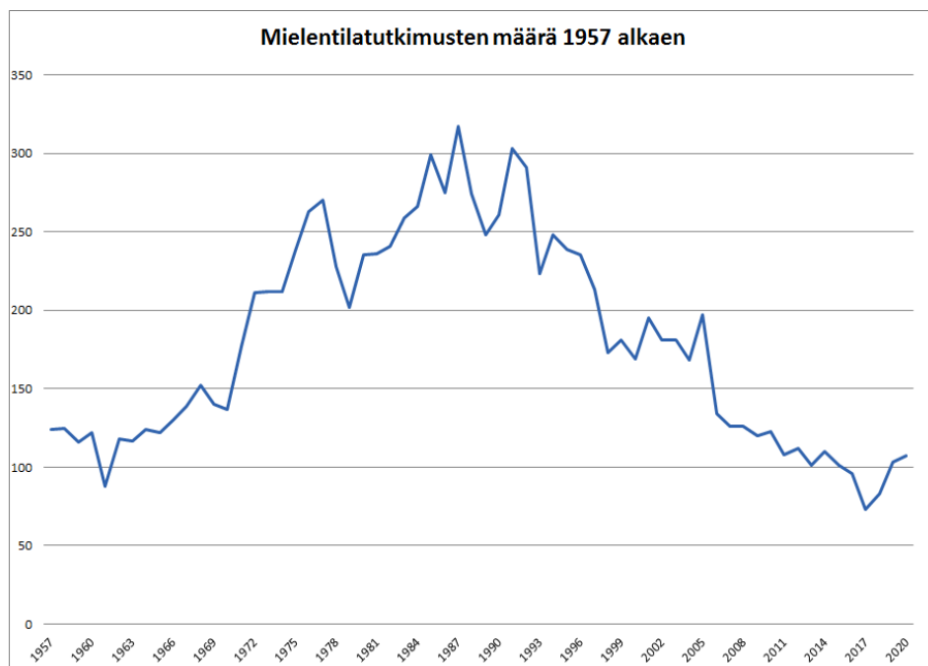
¹²² Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 17.

¹²³ Pajuoja 1995, 75-77 ja Huttunen 1991, 16-21 ja 43.

9.1 Tutkimusmäärät viime vuosina

Vuosien 2011 ja 2020 välisenä aikana THL käsitteli keskimäärin 99 sairaaloissa suoritettua mielentilalausuntoa vuosittain. Vuoden 2016 jälkeen mielentilalausuntojen keskimääräinen vuosimäärä on ollut 92, ja vuonna 2020 tutkimusten keskimääräinen vuosimäärä oli 107. Naisten keskimääräinen osuus mielentilatutkittavista on ollut 14 %. Alaikäisille tehtyjen mielentilatutkimusten määrät ovat yhdestä viiteen tutkimusta vuosittain, keskimäärin kolme tutkimusta vuodessa. Vuonna 2019 tutkittavana oli kolme alaikäistä henkilöä. Tutkittavista suurin osa on henkirikoksen tai muun väkivaltarikoksen tehneitä.¹²⁴

Viime vuosina eniten mielentilatutkimuksia on tehty Niuvanniemen sairaalassa, vuonna 2020 noin puolet tutkimuksista tehtiin Niuvanniemessä. Toiseksi eniten tutkimuksia tehdään Vanhan Vaasan sairaalassa, vuonna 2020 noin 21 % tutkimuksista. Vuonna 2019 oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta arvioi syyntakeisiksi n. 46 %, syyntakeettomiksi 45 % ja alentuneesti syyntakeisiksi 9 % sairaaloissa tutkituista. Alapuolella olevassa THL:n julkaisemassa taulukossa kuvataan mielentilatutkimusten määrien kehitystä vuodesta 1957 alkaen.¹²⁵

Taulukko 1: Mielentilatutkimuslausunnot 1957 alkaen (THL:ssä ja sen edeltäjissä).

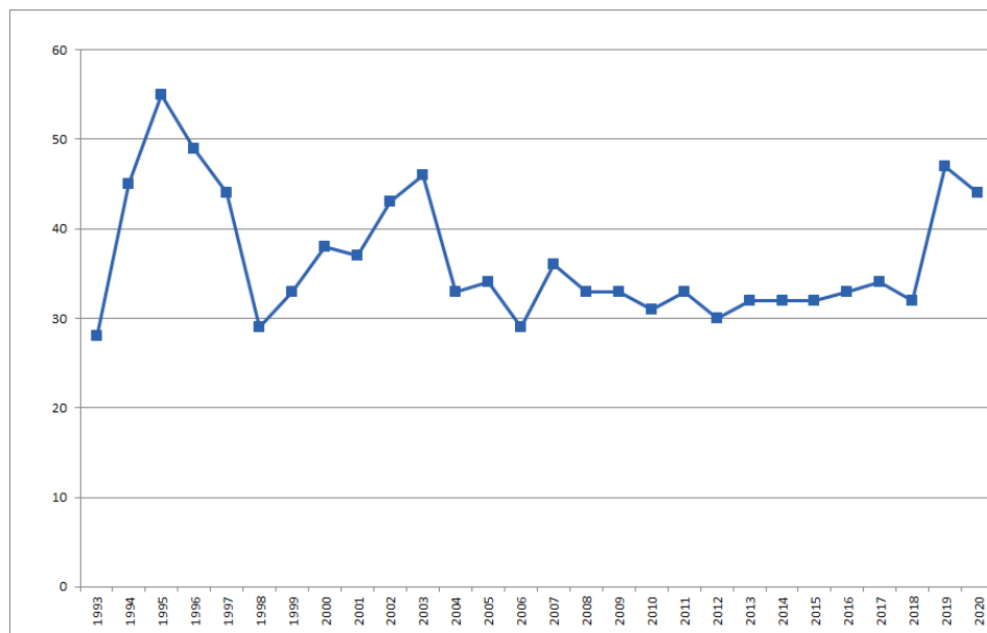
¹²⁴ Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2021.

¹²⁵ Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2021.

9.2 Hoitoon määrättyjen lukumäärät

Vuonna 2020 THL määräsi mielentilatutkimuksen jälkeen 44 henkilöä tahdosta riippumattomaan psykiatriseen hoitoon. Hoitoon määrätyn oikeuspsykiatrinen hoito kestää yleensä useita vuosia, hoidon lisäksi yksilölliset tekijät vaikuttavat toipumiseen. Hoidon aikana henkilön terveydentilaa arvioidaan säännömukaisesti.¹²⁶

Useimmiten ennen oikeuspsykiatrisen hoidon päättymistä, henkilö harjoittelee elämää sairaalan ulkopuolella valvonta-ajalla. Vuonna 2020 33 henkilöä päästettiin ensimmäiselle valvonta-ajalleen ja 74 henkilön valvonta-aikaa jatkettiin. THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta lopetti 18 henkilön oikeuspsykiatrisen hoidon vuonna 2020. Oikeuspsykiatrinen hoito päättyy joskus myös siihen, että hallinto-oikeus jättää vahvistamatta hoitoonmääräämispäätöksiä. Alapuolella THL:n julkaisema taulukko mielentilatutkimuksen jälkeen hoitoon määrättyjen lukumääristä 1993 alkaen.¹²⁷

Taulukko 2: Mielentilatutkimuksen jälkeen hoitoon määrättyjen lukumäärä 1993 alkaen (THL:n tai sen edeltäjien).

¹²⁶ Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2021.

¹²⁷ Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2021.

9.3 Mielentilatutkimusten vähenemisen syyt

Mielentilatutkimusten määrät ovat laskeneet alle kolmannekseen 1980- ja 1990-lukujen taitteen lukemista. Voimakkain muutosvaihe tapahtui 1990-luvulla ja lasku jatkui pienin katkoksia 2010-luvulle saakka, jonka jälkeen tilanne on tasoittunut.

Mielentilatutkimusmäärien laskun perusteena ovat syyntakeisuuskäytäntöjen sisältömuutokset ja henkirikollisuuden väheneminen, sekä vähäisemmässä määrin myös OK:n muutosten eriaikaiset yhteisvaikutukset.¹²⁸

Jakson 1990-2020 ensimmäisellä kolmanneksella alentuneen syyntakeisuuden kategorian käyttöala supistui kolmannekseen ja mielentilatutkimusmäärät puolittuivat. Tämän vaikutuksesta alentuneesti syyntakeisina tuomittujen määrät laskivat jyrkästi tuomioistuinkäytännössä. Mainittujen muutosten samanaikaisuus, sekä muiden selittävien tekijöiden puuttuminen kyseisellä aikavälillä antavat perusteet päätellä, että mielentilatutkimusmäärien laskua voidaan selittää sillä, että erityisesti tiukentuneen syyntakeisuuskäytännön seurauksena halukkuus hakea tuomioon lievennystä alentunutta syyntakeisuutta koskevan mielentilalausannon toivossa väheni.¹²⁹

Mielentilatutkimusmäärissä tapahtuneet muutokset 2000-luvulla eivät ole yhtä suoraviivaisia. Merkittävin poikkeama tapahtui vuonna 2005, jolloin tutkimusmäärät kasvoivat ensin jyrkästi ja seuraavana vuonna laskivat vielä jyrkemmin. Muutos on yhdistetty vuoden 2006 lokakuussa voimaan tulleeseen OK:n 17 luvun 37 §:n muutokseen, jonka seurauksena mielentilatutkimukseen määräämisen kriteereitä tiukennettiin. Todennäköisempää on kuitenkin, että kyseisen yksittäisen poikkeaman selittävä tekijänä on tuomittujen henkirikosten voimakas kasvu ja lasku samana aikana. Poikkeusvuotta seurannut mielentilatutkimusmäärien kehitys näyttää osittain seuranneen henkirikoksien laskevia määriä.¹³⁰

10 Yhteenveto

Rikosvastuun yleisiä edellytyksiä koskeva uudistus tuli voimaan 1.1.2004. Uudistuksen kohteena olivat vastuu oppia käsittelevät RL:n 3, 4 ja 5 luvut.¹³¹ Yleisten oppien kodifioinnin tarve perustui erityisesti legaliteetti- eli laillisuusperiaatteen ja oikeusturvan vaatimukseen, jotka edellyttivät perusteellista uudistusta. Uudistuksen myötä aiemmin kirjallisuudessa ja

¹²⁸ Lappi-Seppälä ja Kolehmainen 2021, 113.

¹²⁹ Lappi-Seppälä ja Kolehmainen 2021, 113 ja 114.

¹³⁰ Lappi-Seppälä ja Kolehmainen 2021, 114.

¹³¹ LaVM 28/2002 vp, 4 ja 5.

oikeuskäytännössä konkretisoituneet asiat lisättiin lakitekstiin.¹³² Uudistuksen myötä RL:kiin lisättiin säännöksiä, joille ei ollut aiempaa vastinetta RL:ssa. Näitä olivat esimerkiksi yleinen syyksiluettavuus, määritelmät tahallisuudesta ja tuottamuksesta, ehdot laiminlyöntivastuulle, erehdytysäännökset sekä vastuun kohdentaminen oikeushenkilön rikoksessa. Lainsäädännön uudistamisella pyrittiin tukemaan tuomioistuimia päivittäisten ratkaisujen tekemisessä. Pyrkimyksenä oli luoda johdonmukaisesti toimiva, oikeusturvan vaatimukset täyttävä oikeudellinen sääntely. Lisäksi uudistetun sääntelyn tuli olla joustava, jossa olisi tilaa tulevalle oikeuskehitykselle. Rangaistuksen määräämistä käsittelevän RL:n uudistuksen keskeisenä tavoitteena oli rangaistuksen määrään ja laatuun vaikuttavien periaatteiden ja perusteiden kokoaminen RL:kiin johdonmukaiseksi kokonaisuudeksi. Sääntöuudistuksella pyrittiin luomaan paremmat edellytykset yhdenmukaiselle rangaistuskäytännölle.¹³³

Rikosoikeudellisen vastuun yleisistä edellytyksistä säädetään RL:n 3 luvussa.

Rikosoikeudellisen vastuun keskeinen edellytys on tunnusmerkistön mukaisuus. RL:n 3 luvun 1 §:n laillisuus- eli legaliteettiperiaatteen mukaan rikokseen syylliseksi saa katsoa vain sellaisen teon perusteella, joka tekohetkellä on laissa nimenomaan säädetty rangaistavaksi.¹³⁴

Rikosoikeudellisen vastuun edellytyksenä on tekijään kohdistetun moitearvostelun avulla selvittää tekijän toisintoimimismahdollisuutta. Syyllisyysperiaate on yksi rikosoikeuden keskeisiä lähtökohtia.¹³⁵ Syyllisyysperiaatteen mukaan, ainoastaan sellaista henkilöä voidaan moittaa ja rangaista, joka olisi voinut toimia tilanteessa toisin kuin tosiasiallisesti toimi.¹³⁶

Syyllisyyden ainesosia ovat syyntakeisuus ja syyksiluettavuus. Tekijän tulee täyttää tietyt psyykkisen kypsyyden ja normaaliuden edellytykset, jotta moitearvostelun kohdistaminen häneen on perusteltua. Syyksiluettavuudessa on kysymys tekijän suhteesta tunnusmerkistön mukaiseen tekoon. Syyksiluettavuudesta säädetään RL:n 3 luvun 5 §:ssä ja sen mukaan rangaistusvastuun edellytyksenä on tahallisuus tai tuottamus. Syyntakeisuuden ja syyksiluettavuuden lisäksi teon moitittavuus voi vaikuttaa syyllisyyden asteeseen.¹³⁷

Vastuukärajasta ja syyntakeisuudesta säädetään RL:n 3 luvun 4 §:ssä. RL:n 3 luvun 4.1 §:n mukaan rangaistusvastuun edellytyksenä on, että tekijä on teon hetkellä täyttänyt viisitoista vuotta ja on syyntakeinen. Perusteena vastuu ikärajan asettamiselle on rikosoikeudellisen vastuun edellyttämä tekijän henkinen kypsyys, jonka saavuttaminen edellyttää riittävää ikää. Vastuukäraja päätettiin pitää samana RL:n yleisten oppien uudistamisen yhteydessä, sillä ikärajan alentamisella ei katsottu olevan merkittävää vaikutusta nuorisoriikollisuuden vähentymiseen. Mitä nuoremasta ikäryhmästä on kysymys, sitä suurempi merkitys on

¹³² Frände, 2005, 15.

¹³³ HE 44/2002 vp, 7, 8 ja 11.

¹³⁴ Koskinen 2008, 162.

¹³⁵ Koskinen 2008, 171

¹³⁶ Frände 2005, 185.

¹³⁷ Koskinen 2008, 171 ja 172.

kasvatuksellisilla ja hoidollisilla seuraamuksilla, eikä ikärajaa alentamalla vastata nuorten sosiaalistumisen häiriöihin. Sosiaali- ja lastensuojeluviranomaiset vastaavat nuoria tukevista toimista omien säännöstöjen puitteissa. Sosiaali- ja lastensuojeluviranomaisten työtä ei ole aiheellista siirtää rikosoikeuden vastattavaksi, sillä nuoria koskevat rikosoikeudelliset toimintaperiaatteet eivät tarjoa keinoja lastensuojelullisten tavoitteiden toteuttamiseksi.¹³⁸

RL:n 3 luvun 4.2 §:n mukaan tekijä on syntykeeton, jos hän ei tekohetkellä kykene mielisairauden, syvän vajaamielisyyden taikka vakavan mielenterveyden tai tajunnan häiriön vuoksi ymmärtämään tekonsa tosiasiallista luonnetta tai oikeudenvastaisuutta taikka hänen kykynsä säädellä käyttäytymistään on sellaisesta syystä ratkaisevasti heikentynyt. Mielentilaan ja psyykkiseen häiriöön perustuvaa syntykeettomuutta voidaan arvioida lääketieteellisen arviointimenetelmän tai syyllisyysarvosteluun liittyvien normatiivisten kriteerien pohjalta. Oikeuskäytännössä syntykeettomuutta on arvioitu psykologis-normatiivisinkriteerein. Ratkaisussa kiinnitetään huomio kysymykseen, onko tekijä kyennyt tekohetkellä ymmärtämään tekonsa tosiasiallisen luonteen ja oikeudenvastaisuuden sekä säätelemään toimintaansa. Syntykeisuus arvioidaan tekohetken tilanteen mukaan. Syntykeisuutta arvioidaan osana laajasti ymmärrettyä syyllisyysarvostelua, jonka kannalta tekohetkellä on ratkaiseva merkitys. Rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopumista sääntelevä RL:n 3 luvun 5.3 §:n säännös antaa tuomioistuimelle mahdollisuuden jättää tuomitsematta rangaistukseen, jos rangaistusta on pidettävä kohtuuttomana tai tarkoituksettomana tekijän henkilökohtaisista olosuhteista tai sosiaali- ja terveydenhuollon toimista johtuen. Säännös mahdollistaa tuomitsematta jättämiseen tilanteessa, jossa normaalisti syntykeettomuuden perustava tila ilmenee teon jälkeen.¹³⁹

RL:n 3 luvun 4.3 §:n mukaan, jollei tekijä ole 2 momentin mukaan syntykeeton, mutta hänen kykynsä ymmärtää tekonsa tosiasiallinen luonne tai oikeudenvastaisuus taikka säädellä käyttäytymistään on mielisairauden, vajaamielisyyden taikka mielenterveyden tai tajunnan häiriön vuoksi tekohetkellä merkittävästi alentunut, on rangaistusta määrättäessä otettava huomioon, mitä RL:n 6 luvun 8.3 §:ssä ja 8.4 §:ssä säädetään. Mielenterveyden lievemmat häiriöt, jotka eivät johda syntykeettomuuteen voivat kuitenkin johtaa syntykeisuuden alenemiseen.¹⁴⁰ Täysin selkeää rajaa syntykeettomien ja alentuneesti syntykeisten tai alentuneesti syntykeisten ja syntykeisten välillä, ei kyetä esittämään. Vastuun lieventäminen on osa rikosoikeudellista syyllisyysperiaatetta ja oikeudenmukaisuuskäsitystämme. Alentunut syntykeisuus lieventää syyllisyyden asteeseen sidottua syyllisyysmoitetta sekä tuomittavaa rangaistusta. Syntykeisuusarvioinnissa

¹³⁸ HE 44/2002 vp, 46 ja 47.

¹³⁹ HE 44/2002 vp, 48 ja 49.

¹⁴⁰ Lappi-Seppälä 2008, 137.

kategorialle on luonnollinen ja tarpeellinen sijainti täyden vastuun ja vastuuvapauden välillä.¹⁴¹

RL:n 3 luvun 4.4 §:n mukaan päihtymystä tai muuta tilapäistä tajunnan häiriötä, johon tekijä on saattanut itsensä, ei oteta syyntakeisuusarvioinnissa huomioon, ellei siihen ole erityisen painavia syitä. Yleisestävät syyt ja eräät käytännön näkökulmat edellyttävät ankaraa vastuuta humalatilanteissa, eikä syyllisyysperiaatteen täysimääräinen soveltaminen humalatilanteisiin ole mahdollista. Päihtymykseen liittyvässä syyntakeisuusarviossa erityisiä syitä edellytetään silloin, kun tekijä on tietoinen humaltumisen riskistä tai hänen olisi pitänyt olla tietoinen riskistä. Tekijän päihtymistila, jota ei voida tuottamuksellisena syyksi lukea tekijälle, voidaan ottaa huomioon syyntakeisuutta alentavana tai poistavana asiana normaalisääntöjen mukaan. Rikoksen tekijää on mahdollista pitää syyntakeettomana tai alentuneesti syyntakeisena, jos tekijä on nauttinut huumaavia aineita erehdyksissään ja niiden vaikutuksesta havainnot todellisuudesta ja tämän myötä tekemisistä ovat vääristyneet, lain mukaan kyseessä on vaikea-asteinen tajunnan häiriö. Tekijälle syyksiluettavalla tajunnan häiriöllä, eli itse aiheutetulla humaltumisella ei ole lähtökohtaisesti vaikutusta syyntakeisuuteen tai sen asteeseen, ellei tilanteeseen liity erityisiä syitä. Alkoholin ja Lääkeaineiden yhteisvaikutuksesta syntyneet tajunnan häiriöt ovat usein sellaisia, joita ei voida syyksi lukea tekijälle. Vastuuta voidaan alentaa lähinnä tilanteissa, joihin liittyy äärimmäisen yllättäviä piirteitä.¹⁴²

Tuomioistuimella on itsenäinen päätösvalta syyntakeisuuden arvioimisessa. Tuomioistuin arvioi tekijän tekohetken mukaista syyntakeisuutta käytettävissä olevan prosessiaineiston perusteella. Tuomioistuin voi täydentää tietämystään psykiatrisissa kysymyksissä asiantuntijalausuntojen avulla.¹⁴³ Tuomioistuin tekee myös päätöksen mielentilatutkimuksen tarpeellisuudesta. Tuomioistuin voi määrätä rikosasian vastaajan mielentilan tutkittavaksi OK:n 17 luvun 37 §:ssä ja mielenterveysL:n 3 ja 4 luvu:ssa säädetyn mukaisesti. Tuomioistuin voi määrätä rikosasian vastaajan mielentilatutkimukseen OK:n 17 luvun 37.1.1 §:n mukaan, kun tuomioistuin on ROL:n 11 luvun 5 a §:n mukaisessa välituomiossaan todennut rikosasian vastaajan menetelleen syytteessä kuvatulla rangaistavaksi säädetyllä tavalla. Rikoksen tekijä voidaan määrätä mielentilatutkimukseen myös OK:n 17 luvun 37.1.2 §:n mukaan silloin, kun vastaajan mielentilan tutkiminen on perusteltua ja OK:n 17 luvun 37.1.3 §:n mukaan silloin, kun vastaaja suostuu mielentilatutkimukseen tai hän on vangittuna tai häntä syytetään rikoksesta, josta voi seurata ankarampi rangaistus kuin vuosi vankeutta.

---

¹⁴¹ HE 44/2002 vp, 64 ja 65.

¹⁴² HE 44/2002 vp, 67 ja 68.

¹⁴³ Frände 2005, 187.

OK:n 17 luvun 37.2 §:n mukaan tuomioistuin voi syyttäjän taikka rikoksesta epäillyn tai tämän edunvalvojan esityksestä määrätä 1 momentin 2 ja 3 kohdassa säädetyn edellytyksin epäillyn mielentilan tutkittavaksi esitutinnan aikana tai ennen pääkäsittelyä, jos rikoksesta epäilty on tunnustanut syyllistyneensä rangaistavaksi säädettyyn tekoon tai jos mielentilatutkimuksen tarve on muutoin selvä. Tuomioistuimen päätösvaltaisuudesta ja istunnon pitämisestä tässä momentissa tarkoitettua päätöstä tehtäessä säädetään pakkokeinolain 3 luvun 1.2 §:ssa. OK:n 17 luvun 37.3 §:n (803/2017) mukaan ennen kuin tehdään rikoslain 2 c luvun 11 §:ssä tarkoitettu päätös yhdistelmärangaistukseen tuomitsemisesta, syytetyn mielentila on määrättävä tutkittavaksi. Tuomioistuimen on samalla pyydettävä lausunto siitä, onko syytettyä pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. RL:n 3 luvun 4.5 §:n mukaan, jos tuomioistuin jättää rikoksesta syytetyn hänen mielentilansa vuoksi rangaistukseen tuomitsematta, tuomioistuimen tulee, jollei se ole ilmeisen tarpeetonta, saattaa kysymys hänen hoidon tarpeestaan selvitettäväksi siten kuin mielenterveysL:n 21 §:ssä säädetään.

Tuomioistuin ratkaisee syyntakeisuus kysymyksen itsenäisesti, eikä lääkärin tutkimus ja tutkimukseen perustuva lausunto sido tuomioistuinta. Käytännössä yksimielisistä lausunnoista poikkeaminen ei ole kovin yleistä. Tuomioistuimen syyntakeisuusratkaisu ei edellytä syytteenalaisen teon johdosta tehtyä mielentilan tutkimista, jos tekijälle on toisen rikoksen johdosta aikaisemmin laadittu mielentilalausunto, tai syyntakeisuus voidaan selvittää muilla perusteilla. Mielentilatutkimus voi olla tarpeeton myös silloin, kun tekijä on jo valmiiksi mielisairaalahoidossa.¹⁴⁴ Terveysturvakeskuksen antama, asiakirjoihin perustuva lausunto voi olla vaihtoehtona varsinaiselle mielentilatutkimukselle. Syyntakeettomuus voidaan selvittää vanhankin mielentilatutkimuksen perusteella silloin, jos syytetty on aikaisemmin todettu vajaamieliseksi tai pysyvästi mielisairaaksi.¹⁴⁵ Pääsääntöisesti tuomioistuin ratkaisee kysymyksen siitä, onko vastaajan näytetty menetelleen syytteessä kuvatulla rangaistavaksi säädetyllä tavalla ennen vastaajan mielentilatutkimukseen määräämistä. Tuomioistuimen lopullinen ratkaisu syytteessä kuvatun teon rikosoikeudellisesta arvioinnista eli siitä, mihin rikokseen vastaaja on syyllistynyt, tapahtuu kuitenkin mielentilatutkimuksen jälkeen.¹⁴⁶

Mielentilatutkimukseen määrätyn mielentilan tutkimisesta ja tahdosta riippumattomasta hoidosta säädetään mielenterveysL:n 3 luvussa. THL antaa saamansa lausunnon perusteella oman lausuntonsa rikoksesta epäillyn tai syytetyn mielentilasta tuomioistuimelle mielenterveysL:n 3 luvun 16.3 §:ssä säädetyn mukaisesti.¹⁴⁷ Mielentilatutkimuksen tavoitteena

---

¹⁴⁴ Lappi-Seppälä 2008, 145.

¹⁴⁵ Wagner-Prenner 2000, 125-126

¹⁴⁶ Ahlgrén-Rimpiläinen ja Puusa 2018, 7.

¹⁴⁷ Niuvanniemen sairaala 2021.

on tutkittavan syyntakeisuuden selvittäminen syytteenalaisen tai epäillyn teon tapahtuma-aikana. Tutkimuksessa selvitetään myös mahdollisen tutkittavan tahdosta riippumattoman psykiatrisen sairaalahoidon tai kehitysvammaisten erityishuollon tarvetta mielentilatutkimuksen jälkeen.¹⁴⁸

Mielentilalausunnossa esitetään selkeästi ja perustellen kaikki syyntakeisuuden kannalta merkittävä tieto, sillä lausunnoilla on usein suuri painoarvo rikosoikeudenkäynneissä. Syyntakeisuusarviossa arvioidaan tutkittavan psyykkistä tilaa teon aikana sekä sen suhdetta tekoon. Psyykkisen tilan ja älyllisten tekijöiden tulee olla syy-yhteydessä tekoon, jotta niillä on merkitystä tekijän syyntakeisuuteen. Tästä syystä yhteys tai sen puuttuminen perustellaan huolellisesti. Mielentilalausunnossa tarkastellaan erityisesti mahdollisen mielisairauden ja teon välistä syy-yhteyttä lääketieteellisestä näkökulmasta. Lausunnossa arvioidaan, RL 3 luvun 4.2 §:n säädetyllä mukaisesti, missä määrin tutkittava on kyennyt ymmärtämään teon todellista luonnetta ja oikeudenvastaisuutta ja missä määrin hän on tekohetkellä kyennyt säätelemään käyttäytymistään eli miten tutkittava ymmärtää tekonsa seuraukset ja ymmärtääkö hän teon moraalista luonnetta. Käyttäytymisen säätelyn arvioinnissa esitetään arvio siitä, onko tutkittava kyennyt harkitsemaan tekoaan, olisiko hän kyennyt valitsemaan toisin tilanteessa, olisiko hän kyennyt pidättäytymään teosta tai keskeyttämään sen. Syyntakeisuutta arvioidaan erityisen tarkasti silloin, kun syyntakeisuusarvio ei ole yksiselitteinen. Tällöin lausunnon laatijan tulee kuvata ne seikat, mitkä puoltavat syyntakeisuutta, alentunutta syyntakeisuutta tai syyntakeettomuutta sekä perustella omat johtopäätöksensä. Lausunnossa arvioidaan myös mahdollisen päihtymystilan osuutta tekoon.¹⁴⁹ THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta käsittelee tutkimusyksikössä laaditun lausunnon ja antaa lausunnon perusteella oman lausuntonsa epäillyn tai syytetyn mielentilasta tuomioistuimelle ja tarvittaessa määrää tutkitun hoitoon tai kehitysvammaisten erityishuoltoon.¹⁵⁰

Mielentilatutkimusten määrät ovat laskeneet alle kolmannekseen 1980- ja 1990-lukujen taitteen lukemista. Voimakkain muutosvaihe tapahtui 1990-luvulla ja lasku jatkui pienin katkoksia 2010-luvulle saakka.¹⁵¹ Vuosien 2011 ja 2020 välisenä aikana THL käsitteli keskimäärin 99 sairaaloissa suoritettua mielentilalausuntoa vuosittain. Vuoden 2016 jälkeen mielentilalausuntojen keskimääräinen vuosimäärä on ollut 92, ja vuonna 2020 keskimääräinen vuosimäärä oli 107. Tutkittavista suurin osa on henkirikoksen tai muun väkivaltarikoksen tehneitä. Viime vuosina eniten mielentilatutkimuksia on tehty Niuvanniemen sairaalassa, vuonna 2020 noin puolet tutkimuksista tehtiin Niuvanniemessä. Toiseksi eniten tutkimuksia

¹⁴⁸ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 7.

¹⁴⁹ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2018, 11, 15 ja 16.

¹⁵⁰ Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 2019.

¹⁵¹ Lappi-Seppälä ja Kolehmainen 2021, 113.

tehdään Vanhan Vaasan sairaalassa.¹⁵² Perusteena mielentilatutkimusmäärien laskulle vuoden 1990 jälkeen voidaan pitää syyntakeisuuskäytäntöjen sisältömuutoksia, henkirikollisuuden vähenemistä, sekä vähäisemmässä määrin myös vuoden 2006 voimaan tulleen OK:n 17 luvun 37 §:n muutosten eriaikaisia yhteisvaikutuksia.¹⁵³

11 Pohdintaa

Rikoksen tekijän syyntakeisuus on rangaistusvastuun edellytys. Syyntakeettomuutta koskeva, voimassa oleva rikosoikeudellinen sääntely tuli voimaan vuoden 2004 alussa.

Syyntakeettomuudesta säädetään RL:n 3 luvun 4 §:ssä. RL:n 3 luvun 4.2 §:n mukaan tekijä on syyntakeeton, jos hän ei tekohetkellä kykene mielisairauden, syvän vajaamielisyyden taikka vakavan mielenterveyden tai tajunnan häiriön vuoksi ymmärtämään tekonsa tosiasiallista luonnetta tai oikeudenvastaisuutta taikka hänen kykynsä säädellä käyttäytymistään on sellaisesta syystä ratkaisevasti heikentynyt. Rikosoikeudellinen syyntakeettomuuden arviointi sisältää kaksi osatekijää. Arvioinnin kohteena ovat henkilön mahdollisesta psyykkisestä poikkeavuustilasta johtuva psykiatrinen kriteeri, sekä psykologis-normatiivinenkriteeri, jonka perusteella arvioidaan sitä, miten mahdollinen psyykinen poikkeavuustila on vaikuttanut henkilön ymmärryskykyyn tai kykyyn säädellä käyttäytymistään.¹⁵⁴

Rikoslain 3 luvun 4.2 §:ssä käytetyt psykiatriset kriteerit eli mielisairaus, syvä vajaamielisyyden, vakava mielenterveyden tai tajunnan häiriö ovat yleiskielisiä ilmauksia, eivätkä sisällä viittausta tiettyyn psykiatriseen diagnoosiin. Psyykkisen poikkeavuustilan tulee vaikuttaa tekijän ymmärrys- tai kontrollikykyyn. Tekijän ymmärryskyvyn osalta edellytetään, että tekijä ei kykene psyykkisen poikkeavuustilan vuoksi ymmärtämään tekonsa tosiasiallista luonnetta tai oikeudenvastaisuutta. Syyntakeettomuuden perusteena voi olla myös psyykkisen poikkeavuustilan aiheuttama tekoa koskevan kontrollikyvyn ratkaiseva heikentyminen. Tällöin tekijä on ymmärtänyt mitä tekee sekä mieltänyt tekonsa kiellettävyyden, mutta hänen kykynsä kontrolloida tekemistään on ratkaisevasti heikentynyt psyykkisen poikkeavuustilan vuoksi. Kontrollikyvyn arvioinnissa on otettava huomioon, että säännöksen mukaan kontrollikyvyn on oltava ratkaisevasti heikentynyt. Tietyn lääketieteellisen diagnoosin saaneet henkilöt, eivät ole automaattisesti syyntakeettomia. Älylliset puutteet tai kehitysvammaisuus ei tarkoita automaattisesti sitä, että ymmärryskyky on kaikissa olosuhteissa pysyvästi poissa. Keskeisenä ongelmana syyntakeisuuden arvioinnissa on, ettei RL:ssä ole selvästi otettu kantaa siihen, mikä on psykologisten ja normatiivisten kriteerien todellinen merkitys, sisältö ja

---

¹⁵² Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 2021.

¹⁵³ Lappi-Seppälä ja Kolehmainen 2021, 113.

¹⁵⁴ Rautanen 2021, 132.

keskinäinen suhde. Selkeää ohjetta siihen, missä vaiheessa ylittyy raja syyntakeettomien ja alentuneesti syyntakeisten sekä alentuneesti syyntakeisten ja syyntakeisten välillä, ei voida esittää. Syyntakeisuuden arvioinnin kannalta todetun diagnoosin sijaan ratkaisevaa on lopulta se, missä määrin havaitut häiriöt ovat vaikeuttaneet henkilön kykyä ymmärtää tekonsa merkitys ja säädellä käyttäytymistään. Merkittävän ja ratkaisevan syy-yhteyden eroa ei voida esittää tyhjentävästi, vaan se ratkaistaan tuomioistuimessa tapauskohtaisesti.¹⁵⁵

RL:n 3 luvun 4.3 §:ssä säädetään alentuneesta syyntakeisuudesta. Säännöksen mukaan, jos tekijä ei ole RL:n 3 luvun 4.2 §:n mukaisesti syyntakeeton, mutta hänen kykynsä ymmärtää tekonsa tosiasiallinen luonne tai oikeudenvastaisuus taikka säädellä käyttäytymistään on mielisairauden, vajaamielisyyden taikka mielenterveyden tai tajunnan häiriön vuoksi tekohetkellä merkittävästi alentunut on rangaistusta määrättäessä otettava huomioon, mitä 6 luvun 8.3 ja 8.4 §:ssä säädetään. Syyntakeisuutta ja alentunutta syyntakeisuutta arvioidaan pääasiassa samoin kriteerein. Alentuneen syyntakeisuuden osalta psykiatriset ja psykologiset normatiiviset kriteerit ovat kuitenkin syyntakeettomuutta lievemmit. Alentunut syyntakeisuus lieventää syyllisyysmoitetta ja johtaa pääsääntöisesti RL:n 6 luvun 8 §:n mukaisesti rangaistuksen lieventymiseen. Syyntakeisuusarviointia muutettiin vuonna 2004 RL:n uudistuksen yhteydessä. Uudistuksen myötä alentuneesti syyntakeinen voidaan tuomita rangaistusasteikon maksimirangaistukseen. Lakimuutos tehtiin erityisesti törkeimpiä henkirikoksia silmällä pitäen, sillä aiemman käytännön mukaan valtaosa tekijöistä katsottiin alentuneesti syyntakeiseksi. Muutoksella haluttiin mahdollistaa alentuneesta syyntakeisuudesta huolimatta elinkautisen vankeusrangaistuksen tuomitseminen.¹⁵⁶

Mielentilatutkimus on tuomioistuimen määräämä tutkimus. Mielentilatutkimuksen tarkoituksena on selvittää rikoksesta epäillyn tai syytetyn syyntakeisuuteen vaikuttavia terveydellisiä syitä rikoksen tekohetkellä sekä mahdollista hoidon tarvetta tutkimuksen päättyessä. Tuomioistuimella voi määrätä henkilön mielentilatutkimukseen OK 17 luvun 37 §:n edellytysten täytyessä. Nykykäytännön mukaan, jos mielentilatutkimus aiotaan määrätä, tuomioistuimen on laadittava välituomioksi nimitetty asiakirja, jossa todetaan vastaajan syyllisyys käsiteltävänä olevaan RL:n mukaiseen tekoon ja tarkastellaan OK:n 17 luvun 37 §:n soveltamisen mahdollisuutta. Rikoksen tekijän mielentilan arviointi suoritetaan kolmessa vaiheessa, ensin tutkivan lääkärin ja asiantuntija ryhmän toimesta, toiseksi oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta antaa oman mielentilatutkimukseen perustuvan arvionsa syyntakeisuudesta ja kolmanneksi tuomioistuimessa. Jokainen vaihe voi vaikuttaa syyntakeisuusarvioinnin lopputulokseen, vaikka tuomioistuimella on muodollinen päätösvalta asiassa. Mielentilatutkimusten lukumäärät ovat kääntyneet laskuun viimeisten

¹⁵⁵ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2021, 9-12.

¹⁵⁶ Lappi-Seppälä ja Kolehmainen 2021, 18, 30 ja 57.

vuosikymmenien aikana. Vielä 1980- ja 1990-luvulla annettiin vuosittain noin 200-300 mielentilatutkimukseen perustuvaa lausuntoa, viime vuosina lausuntojen lukumäärä on ollut keskimäärin 80-100 lausuntoa vuodessa.¹⁵⁷

Keväällä 2021 valtioneuvoston kanslian julkaiseman tutkimuksen mukaan mielenterveystutkimuksen määrämuutoksia mahdollisesti selittäviä syitä ovat muutokset lainsäädännössä, rikosrakenteissa ja rikosten määrissä sekä mielentilatutkimusten ja lausuntojen lopputuloksissa. Aikasarjavertailujen mukaan kaikilla edellä mainituilla tekijöillä on osuutensa tutkimusmäärän vähenemiseen, tosin eri määrin ja eriaikaisesti. Syyntakeisuusarviointien sisällöissä on tapahtunut merkittäviä muutoksia. Näkyvimpänä muutoksena on alentuneesti syyntakeisiksi arvioitujen osuuden ja määrän laskeminen murtoosaan aikaisemmasta. Pitkän aikavälin lasku johtuukin juuri alentuneen syyntakeisuuden alan kaventumisesta. Tutkimuksen mukaan pienentynyt mahdollisuus tulla katsotuksi alentuneesti syyntakeiseksi mielentilatutkimuksen perusteella on vähentänyt tekijöiden halukkuutta tutkimuksen pyytämiseksi. Lyhyellä aikavälillä nopeat vaihtelut lukumäärissä johtuvat erityisesti henkirikosten määrien satunnaisvaihtelusta. Mielentilatutkimusten lukumäärät ovat vähentyneet kuitenkin myös rikollisuuden kasvaessa ja syyntakeisuusarvioinnin kannalta keskeisistä rikoksista yhä harvempi johtaa mielentilatutkimukseen. 2000-luvulla myös vuoden 2006 OK:n muutos on vaikuttanut tutkimusten vähenemiseen. Säännöksiä muutettiin siten, että mielentila lausunto hankitaan ainoastaan silloin, kun siihen on olemassa perustellut syyt. Aiemman lainsäädännön mukaan riitti, että tuomioistuimien katsoi lausunnon hankkimisen tarpeelliseksi.¹⁵⁸

Tuomioistuimissa katsotaan syyntakeettomaksi ilman mielentilatutkimusta muutama henkilö vuosittain. Suoraan syyntakeettomiksi katsottujen määrä on vähentynyt merkittävästi, silti kyseiset henkilöt jäävät hoitoon määräämättä ainakin suoraan mielentilatutkimusprosessin kautta. Samaan aikaan on havaittu, että psykoosisairauksista johtuvat hoitojaksot vankiterveydenhuollossa ovat lisääntyneet merkittävästi. Onkin epäilty, että tekijöitä, joiden rikoksen taustalla on saattanut olla psykoosisairaus, on jäänyt määräämättä mielentilatutkimukseen. Pitkäkestoisen psykoosisairausten hoidon ja kuntoutuksen edellytykset vankiterveydenhuollossa ovat heikommat kuin oikeuspsykiatriassa hoidossa valtion mielisairaaloissa. Myöskin jatkohoidon toteutuminen ja valvonta voivat jäädä puutteelliseksi kyseisissä tapauksissa.¹⁵⁹

Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan 2021 julkaiseman tutkimuksen osana teetetyt THL:n kyselytutkimukset tuomioistuimille ja syyttäjille tukevat sitä käsitystä, että

¹⁵⁷ Lappi-Seppälä ja Kolehmainen 2021, 17-18 ja 113.

¹⁵⁸ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2021, 10 ja 11. Lappi-Seppälä ja Kolehmainen 2021, 18 ja 20.

¹⁵⁹ Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2021, 233.

syntakeisuusarviokäytäntöjen kiristyminen on johtanut mielentilatutkimusmäärän vähenemiseen erityisesti vastaajilta tulevien pyyntöjen vähenemisen seurauksena. Kyselyiden perusteella tutkimuspyyntöjen vähentymiseen vaikuttaisi myös se, että entistä useammin tutkimusta pidetään rikosprosessin kannalta tarpeettomana. OK:n säännöksen mukaan tutkimuksen on oltava perusteltu. Tutkimusta ei voitane kuitenkaan pitää lain tarkoittamalla tavalla perusteltuna, jos tuomari kykenee käytettävissä olevan prosessiaineiston perusteella suurella todennäköisyydellä arvioimaan, että esimerkiksi persoonallisuushäiriöisen tekijän tutkimuksen lopputulos olisi nykyisen tulkintakäytännön mukaisesti syntakeinen. Muutama vuosikymmen sitten samankaltaisten tapaukseen liittyvien seikkojen perusteella olisi tutkimuksen lopputuloksena todennäköisemmin voinut olla alentunut syntyakeisuus. Samasta syystä aiemmin on todennäköisesti ollut perusteltua määrätä enemmän tutkimuksia. Tuomarit joutuvat tutkimusta määrätessään arvioimaan, onko mielentilan tutkiminen lain tarkoittamalla tavalla perusteltua. Käytännössä he joutuvat samalla arvioimaan myös vastaajan todennäköistä syntakeisuuden astetta, mikä voi olla usein hyvin haastavaa, sillä psykoosisairas henkilö voi kyetä esimerkiksi istunnon aikana käyttäytymään täysin adekvaatisti.¹⁶⁰

Syntyakeisuusarvio on periaatteessa juridinen. Käytännössä taustalle vaaditaan kuitenkin aina jonkinlainen arvio henkilön lääketieteellisestä tilasta. Tuomarin voi olla vaikeaa arvioida henkilön psyykkistä tilaa ja tutkimuksen tarpeellisuutta, koska häneltä todennäköisesti puuttuu lääketieteen tuntemus. Tuomareille ja syyttäjille tehdyissä kyselyissä nousikin esille lisäkoulutuksen tarve. THL on pyynnöstä järjestänyt joitakin alueellisia koulutuksia, mutta kattavamman koulutuskokonaisuuden järjestämiselle esimerkiksi yhteistyössä tuomioistuinviraston ja THL:n kanssa voisi kyselyn mukaan olla tarvetta. Lisäksi tulisi pohtia, miten tuomioistuimille voitaisiin järjestää nykyistä paremmat mahdollisuudet konsultoida oikeuspsykiatrian erikoislääkäreitä tarvittaessa esimerkiksi harkittaessa mielentilatutkimukseen määräämistä. Kyselyissä nousi esille myös tutkimusten kaksi eri merkitystä ja niihin liittyvät ongelmat. Mielentilatutkimus palvelee tuomioistuinta lähinnä syntyakeisuuskysymyksen ratkaisemisessa ja rikosprosessin keskiössä on ensisijaisesti tämä näkökulma. Lääketieteellisestä näkökulmasta tutkimuksen tarkoituksena on myös selvittää tutkittavan hoidon tarve sekä tarvittaessa turvata hänelle terveydentilan edellyttämä psykiatrinen hoito.¹⁶¹

Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan 2021 julkaisemassa tutkimuksessa koskien mielentilatutkimusten vähenemistä, saatuihin tutkimustuloksiin vedoten todettiin, että mielentilatutkimus prosessina on löyhästi säännelty ja tarkemmalle sääntelylle saattaisi olla

¹⁶⁰ Lauri 2021, 171-176 ja 181.

¹⁶¹ Lauri 2021, 171-176 ja 181.

tarvetta. Tutkimuksessa todettiin myös, että olisi mahdollisesti tarpeellista säätää tarkemmin laissa tutkimuksen suorittamisesta, mielentilalausunnon käyttötarkoituksesta ja oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan menettelystä. Keskeisissä löydöksissä todettiin myös, että aiheeseen liittyy useita seikkoja, joihin liittyvä selvittely ja lisäkoulutus olisivat tarpeellisia. Mielentilatutkimuksia suorittavien tahojen ja THL:n yhteistyö tuomioistuinten kanssa on ollut vähäistä kautta aikojen. Tuomioistuimissa tunnetaan mielentilatutkimuksiin liittyvää toimintaa ilmeisen heikosti, eikä tutkimuksia suorittavissa sairaaloissa kyetä aina tunnistamaan, mitkä seikat ovat tuomioistuimen kannalta merkityksellisiä, vaikka tuomareilta saadun palautteen mukaan pääsääntöisesti mielentilatutkimukset ovat vastanneet tarkoitustaan ja palvelleet toimeksiantajan tarpeita. Viranomaisten välistä molemminpuolista, säännöllistä yhteistyötä lisäämällä ja koulutuksen tarpeeseen vastaamalla, voitaisiin mahdollisesti parantaa toiminnan laatua ja lausuntojen hyödynnettävyyttä tuomioistuimissa sekä yhdenmukaistaa tuomioistuinten tutkimukseen määräämistä koskevia käytäntöjä.¹⁶²

---

¹⁶² Ahlgrén-Rimpiläinen ym. 2021, 234-239.

Lähteet

Kirjallisuus ja artikkelit

Frände, Dan. 2005. Yleinen rikosoikeus. Helsinki. Edita Prima Oy.

Hirvonen, A. 2011. Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisu 17. Helsinki.

Husa, J. Mutanen, A., Pohjolainen, T. 2008. Kirjoitetaan juridiikkaa. Ohjeita oikeustieteellisten kirjallisten töiden laatijoille. 2. uudistettu painos. Helsinki. Talentum.

Huttunen, M. 1991. Psykiatria ja syyntakeisuus. Oikeushistorian tutkielma, Helsingin yliopisto, oikeuden yleistieteiden laitos.

Koskinen, P. 2008. Rikosoikeuden yleiset opit ja rikosvastuun perusteet. Teoksessa Rikosoikeus. 3. painos. Lappi-Seppälä, T, Hakamies, K, Koskinen, P, Majanen, M, Melander, S, Nuotio, K, Nuutila A-M, Ojala, T, Rautio, I. Rikosoikeus. Helsinki. WSOYpro, 159-194.

Koskinen, P. 2008. Rikoslaki ja sen uudistustyö. Teoksessa Rikosoikeus. 3. painos. Lappi-Seppälä, T, Hakamies, K, Koskinen, P, Majanen, M, Melander, S, Nuotio, K, Nuutila A-M, Ojala, T, Rautio, I. Rikosoikeus. Helsinki. WSOYpro, 87-93.

Lappi-Seppälä, T. 2008. Seuraamusjärjestelmän pääpiirteet. Teoksessa Rikosoikeus. 3. painos. Lappi-Seppälä, T, Hakamies, K, Koskinen, P, Majanen, M, Melander, S, Nuotio, K, Nuutila A-M, Ojala, T, Rautio, I. Rikosoikeus. Helsinki. WSOYpro, s. 95-158.

Pajuoja, Jussi. 1995. Väkivalta ja mielentila. Oikeussosiologinen tutkimus syyntakeisuussäännöksistä ja mielentilatutkimuksista. Helsinki. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisu A-sarja N:o 201.

Wagner-Prenner, M. 2000. Syyntakeisuus ja mielentila. Rikosoikeudellinen ja empiirinen tutkimus syyntakeisuuden määräytymisestä. Gummerus Oy.

Virallislähteet

Hallituksen esitys eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi (HE 44/2002vp).

Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi (LaVM 28/2002 vp).

Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi (PeVL 31/2002 vp).

Muut lähteet

Ahlgrén-Rimpiläinen, A. Puusa, M. 2018. Mielentilatutkimus- ja vaarallisuusarvio-opas. Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen verkkojulkaisu.

https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/137277/URN_ISBN_978-952-343-244-4.pdf?sequence=1&isAllowed=y

EUR-Lex. Euroopan unionin oikeus ulottuvillasi. Viitattu 24.2.2021.

<https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/codification.html?locale=fi>

Lappi-Seppälä, T ja Kolehmainen, M. Terveys- ja tuomioistuinten syyntakeisuusarviot. Mielentila ja syyntakeisuus. Julkaisussa Mielentilatutkimusten väheneminen ja väkivaltarikollisten psykiatrinen hoito. Ahlgrén-Rimpiläinen, A., Elenij, C., Joelsson, P., Kaarre, H., Kolehmainen, M., Lappi-Seppälä, T., Lauerma, H., Lauri, M., Melander, S., Niinistö, K., Rautanen, M., Törölä, M. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:30. Valtioneuvoston kanslia Helsinki 2021, 17-113.

https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163071/VNTEAS_2021_30.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Lauri, M. Mielentilatutkimukseen määrittämisestä. Kyselytutkimus tuomioistuimille ja syyttäjille. Julkaisussa Mielentilatutkimusten väheneminen ja väkivaltarikollisten psykiatrinen hoito. Ahlgrén-Rimpiläinen, A., Elenij, C., Joelsson, P., Kaarre, H., Kolehmainen, M., Lappi-Seppälä, T., Lauerma, H., Lauri, M., Melander, S., Niinistö, K., Rautanen, M., Törölä, M. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:30. Valtioneuvoston kanslia Helsinki 2021, 171-181.

https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163071/VNTEAS_2021_30.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Rautanen, M. Terveys- ja tuomioistuinten syyntakeisuusarviot. Alentuneen syyntakeisuuden perustelut mielentilalausunnoissa 2005 ja 2019. Julkaisussa Mielentilatutkimusten väheneminen ja väkivaltarikollisten psykiatrinen hoito. Ahlgrén-Rimpiläinen, A., Elenij, C., Joelsson, P., Kaarre, H., Kolehmainen, M., Lappi-Seppälä, T., Lauerma, H., Lauri, M., Melander, S., Niinistö, K., Rautanen, M., Törölä, M. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:30. Valtioneuvoston kanslia Helsinki 2021, 130-159.

https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163071/VNTEAS_2021_30.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Mielentilatutkimukset. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen verkkojulkaisu. 2019.

<https://thl.fi/fi/web/mielenterveys/mielenterveyspalvelut/oikeuspsykiatria/mielentilatutkimukset>

Niuvanniemen sairaala. 2021. Syyntakeisuuskannanotot. Niuvanniemen sairaalan verkkosivut.

<http://www.niuva.fi/toiminta/tutkimus/mielentilatutk/kaytanto.htm>

Tilastotietoa oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan päätöksistä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen verkkojulkaisu. 2021.

<https://thl.fi/fi/web/mielenterveys/mielenterveyspalvelut/oikeuspsykiatria/tilastotietoa-oikeuspsykiatristen-asioiden-lautakunnan-paatoksista>

Oikeuskäytäntö

Finlex.fi. 2018. Korkein oikeus 2018:43. Viitattu 2.5.2021.

<https://www.finlex.fi/fi/oikeus/kko/kko/2018/20180043?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=Syyntakeisuus#idp447094720>

Finlex.fi. 2004. Korkein oikeus 2004:19. Viitattu 2.5.2021.

<https://www.finlex.fi/fi/oikeus/kko/kko/2004/20040119?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=Syyntakeisuus>

Finlex.fi. 2000. Korkein oikeus 2000:126. Viitattu 3.5.2021.

<https://www.finlex.fi/fi/oikeus/kko/kko/2000/20000126?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=syyntakeisuus>

Taulukot

Taulukko 1: Mielentilatutkimuslausunnot 1957 alkaen (THL:ssä ja sen edeltäjissä).	43
Taulukko 2: Mielentilatutkimuksen jälkeen hoitoon määrättyjen lukumäärä 1993 alkaen (THL:n tai sen edeltäjien).	44